

INSTYTUT TURYSTYKI
GŁÓWNY KOMITET TURYSTYKI

SEMINARIUM

METODY NAUCZANIA PRZEDMIOTÓW GEOGRAFICZNYCH NA KIERUNKACH TURYSTYCZNYCH WYŻSZYCH UCZELNI

do użytku służbowego

MATERIAŁY

JABŁONNA 24-27.06.1985

INSTYTUT TURYSTYKI
GŁÓWNY KOMITET TURYSTYKI

SEMINARIUM

METODY NAUCZANIA PRZEDMIOTÓW GEOGRAFICZNYCH NA KIERUNKACH TURYSTYCZNYCH WYŻSZYCH UCZELNI

MATERIAŁY

796.5:378

JABŁONNA 24-27.06.1985

5925

Instytut Turystyki, ul. Merliniego 9a, 02-511 Warszawa,
tel. 44 12 63, 44 63 47 Pow. IT zam. nr 151/86, nakł. 120

W dniach 24-27 czerwca 1985 roku w Jabłonie k. Warszawy w Domu Zjazdów i Konferencji PAN odbyło się seminarium zorganizowane przez Główny Komitet Turystyki i Instytut Turystyki, poświęcone problemom nauczania przedmiotów geograficznych w szkołach wyższych kształcących kadry dla turystyki.

Seminarium przeznaczone było dla pracowników naukowych prowadzących zajęcia dydaktyczne z geografii, zagospodarowania przestrzennego i przedmiotów pokrewnych.

Podstawę do dyskusji stanowiły referaty i doniesienia na temat realizacji programów poszczególnych przedmiotów w różnych typach uczelni oraz dotyczące sylwetki absolwenta. Przedstawione zostały również doniesienia na temat prac badawczych prowadzonych na różnych uczelniach.

W seminarium wzięły udział 34 osoby. Reprezentowanych było 10 uczelni: Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Akademia Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Warszawski, Politechnika Szczecińska. W seminarium uczestniczyli przedstawiciele Departamentu Nauki, Kształcenia i Kadr oraz Departamentu Ruchu Turystycznego Głównego Komitetu Turystyki oraz Instytutu Turystyki.

Materiały zamieszczone w niniejszej broszurze nie obejmują wszystkich referatów przedstawionych na seminarium, lecz jedynie te, których teksty zostały nadesłane do organizatorów.

Lista uczestników

1. Dyr. Waldemar Błaszczuk, Departament Nauki, Kształcenia i Kadr Głównego Komitetu Turystyki,
2. Mgr Przemysław Bogdański, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu,
3. Mgr Zbigniew Bromberek, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu,
4. Dr Maciej Drzewiecki, Instytut Turystyki,
5. Dr Henryk Dubaniewicz, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego,
6. Dr Elżbieta Dziegieć, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego,
7. Małgorzata Elbe, Departament Ruchu Turystycznego Głównego Komitetu Turystyki,
8. Mgr Jarosław Fischbach, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego,
9. Mgr Alicja Gotowt-Jeziorska, Departament Nauki, Kształcenia i Kadr Głównego Komitetu Turystyki,
10. Dr Jerzy Groch, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego,
11. Doc. dr Teofila Jarowiecka, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie,
12. Mgr Andrzej Jasiński, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego,
13. Doc. dr hab. Alicja Kostrowicka, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego,
14. Mgr Roman Kowalski, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie,
15. Prof. dr hab. Jerzy Kruczała, Instytut Planowania i Ekonomiki Regionu Akademii Ekonomicznej w Krakowie,

16. Dr Zygmunt Kruczek, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie,
17. Dr Włodzimierz Kurek, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego,
18. Doc. dr hab. Stanisław Liszewski, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego,
19. Dr Krzysztof Łopaciński, Instytut Turystyki,
20. Dr Andrzej Matczak, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego,
21. Dr Adam Mazur, Departament Nauki, Kształcenia i Kadr Głównego Komitetu Turystyki,
22. Dr Krystyna Naumowicz, Wydział Inżynieryjno Techniczny Transportu Politechniki Szczecińskiej,
23. Mgr Jacek Nowak, Instytut Gospodarki Przestrzennej Akademii Ekonomicznej w Poznaniu,
24. Dr Teresa Nurek, Zakład Rekreacji i Turystyki Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku,
25. Mgr Kazimiera Orzechowska-Kowalska, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie,
26. Dr Jan Owsiak, Instytut Turystyki,
27. Doc. dr hab. Wanda Pencakowska, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie,
28. Dyr. Marek Piekutowski, Departament Ruchu Turystycznego Głównego Komitetu Turystyki,
29. Mgr Maciej Pietrzak, Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu,
30. Dr Maria Pukowska-Mitka, Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego,
31. Mgr Bożena Radkowska, Instytut Turystyki,
32. Dr Janusz Sewerniak, Instytut Turystyki,

33. Dr Zbigniew Werner, Instytut Turystyki

34. Dr Jerzy Wrona, Instytut Planowania i Ekonomiki Regionu
Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Spis treści

1. Stanisław Liszewski: Idea, treść i realizacja programu kształcenia geografa w specjalności "Geografia turystyki" na Uniwersytecie Łódzkim 1
2. Alicja Kostrowicka: Problematyka zajęć z geografii rekreacji i krajoznawstwa realizowanych na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego 8
3. Walentyna Deja: Problematyka organizacyjna, dydaktyczna i badawcza w zakresie geografii turystycznej na Wydziale Turystyki i Rekreacji AWF w Poznaniu 13
4. Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego: Sylwetka magistra geografii ze specjalnością z geografii turystyki 20
5. Andrzej Matczak: Program nauczania przedmiotu "Podstawy geografii turystyki" 22
6. Elżbieta Dziegieć: Rola przedmiotu "Geografia turystyczna Polski" w kształceniu geografów turystyki na Uniwersytecie Łódzkim 30
7. Jerzy Wrona: Realizacja przedmiotu "Geografia turystyki" w Akademii Ekonomicznej w Krakowie 37
8. Iwona Stanisławska: Zakres tematyki oraz metody nauczania przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne" 41
9. Henryk Dubaniewicz: Zagadnienia ochrony środowiska w kształceniu geografów na potrzeby turystyki 47
10. Zygmunt Kruczek: Treści krajoznawcze w kształceniu specjalistów z zakresu turystyki w AWF Kraków 56

11. Jerzy Wrona: Wielkość globalnego ruchu
turystycznego obliczona według sprzedaży
pieczywa na przykładzie regionu bieszc-
zadzkiego 70
12. Jarosław Fischbach: Wielkość i struktura
ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku
Narodowym i jego najbliższym otoczeniu
/wyniki badań empirycznych - lipiec 1984/ 74

Stanisław Liszewski

Uniwersytet Łódzki

IDEA, TREŚĆ I REALIZACJA PROGRAMU KSZTAŁCENIA GEOGRAFA W SPECJALNOŚCI "GEOGRAFIA TURYZMU" NA UNIWERSYTECIE ŁÓDZKIM

Prezentowany referat powstał w oparciu o przemyślenia i doświadczenia geografów łódzkich zajmujących się geografią turystyki i prezentują wyłącznie idee i poglądy tej grupy. Autor nie zamierza przedstawiać syntetycznego "polskiego" stanowiska w tym zakresie rozumiejąc, iż wypracowanie takiego poglądu wymaga udziału szerokiego grona geografów i nie tylko ich, i powinno być przedmiotem dyskusji m.in. na tej właśnie konferencji.

Pomimo wielu wysiłków ze strony przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, trudno by było dziś wskazać na istnienie ukształtowanej teoretycznie i metodologicznie jednej dziedziny wiedzy naukowej syntetyzującej wielobranżowy dorobek badań nad turystyką. Czasami nawet wydaje się, iż w dobie daleko idącej specjalizacji i rozpadu spójnych do niedawna dziedzin wiedzy, jest to zadanie niewykonalne.

Zupełnie odmiennie sytuacja ta kształtuje się w zakresie zawodowym. Konieczność zaspokojenia wzrastającego zapotrzebowania na turystykę i wypoczynek szerokich rzesz społeczeństwa, spowodowanego zwiększającą się ilością wolnego czasu, powoduje, iż wykształca się zawód /wprawdzie jeszcze bez uznanej nazwy/ polegający na organizacji i obsłudze ruchu turystyczno-wypoczynkowego oraz szeroko rozumianej gospodarki zasobami turystycznymi.

Przygotowaniem do tego, wciąż bez nazwy jeszcze, zawodu na poziomie wyższym zajmują się w Polsce trzy typy wyższych uczelni: akademie ekonomiczne, akademie wychowania fizycznego oraz uniwersytety. W obrębie studiów uniwersyteckich kształcenie na

potrzeby turystyki odbywa się głównie na kierunkach geograficznych, co ma głębokie merytoryczne uzasadnienie.

Uniwersyteckie wykształcenie geografa, tradycyjnie już zawierało, a i obecnie zawiera wiedzę przyrodniczą, społeczną i ekonomiczną, która pozwala lepiej rozumieć otaczający nas świat oraz procesy w nim zachodzące. Ta kompleksowa wiedza o regionie, kraju, świecie jest wystarczającą rekomendacją do podjęcia przez geografów nie tylko pracy badawczej, ale również zawodowej w zakresie organizacji wypoczynku i obsługi merytorycznej ruchu turystycznego.

Jaka idea przyświeca kształceniu geografów dla turystyki na Uniwersytecie Łódzkim?

Wykształcenie geograficzne, dające syntezę wiedzy o środowisku przyrodniczym, gospodarującym w nim człowieku oraz ich wzajemnych związkach umożliwia m.in. z r o z u m i e - n i e :

- otaczającej nas przyrody, jej walorów, zalet, piękna, ale również jej dewastacji i zniszczenia,
- wartości zasobów kultury materialnej i ich znaczenia dla kształtowania człowieka,
- potrzeb człowieka w zakresie zagospodarowania środowiska do różnych celów i przeznaczeń.

Te umiejętności nabyte w ramach wykształcenia geograficznego stanowią mocną podstawę do uznania geografa za nośnika wiedzy i idei humanistycznych i przyrodniczych w turystyce. Geograf wyposażony w umiejętności syntetycznego, szerokiego spojrzenia na rzeczywistość jest przygotowany do wypełnienia treścią merytoryczną tej części czasu wolnego człowieka, którą ten przeznaczają na turystykę i wypoczynek.

Odpowiednio uprofilowane wykształcenie geografa powoduje, iż nie musi się on przyłączać do tego nowo powstającego zawodu ale s a m go tworzy, wypełniając lukę powstałą pomiędzy ekonomistą a absolwentem szkoły wychowania fizycznego.

Idea wykształcenia geografa turystyki w ośrodku łódzkim zakłada przygotowanie takiego absolwenta, który by posiadał umiejętność nasycenia treścią, głównie poznawczą, istniejących form organizacyjnych turystyki i wypoczynku. Jest to więc

świadomy celów organizator czasu wolnego w zakresie czynnego poznawczo-turystycznego jego zagospodarowania. Propagator i realizator uprawiania turystyki w powiązaniu z elementami poznawczymi, przy jednoczesnym eksponowaniu symbiozy z przyrodą. Jest to człowiek o głębokiej wiedzy zawodowej, ale równocześnie społecznik.

Przedstawiona idea sylwetki geografa turystyki wymaga konkretyzacji w treściach programowych kształcenia przyszłego absolwenta.

Założenia programowe specjalizacji z geografii turystyki realizowanej na Uniwersytecie Łódzkim obejmują treści, które tematycznie można połączyć w pięć merytorycznie zwartych bloków - grup.

/A/ Pierwsza z tych grup obejmuje przedmioty, których celem jest prezentacja człowieka jako uczestnika ruchu turystycznego, jego potrzeb i możliwości fizycznych i psychicznych w zakresie wypoczynku. Jest to niezbędny element wykształcenia, umożliwiający zrozumienie potrzeb osób indywidualnych i grup społecznych czy zawodowych, z którymi przyjdzie pracować przyszłemu absolwentowi. Znajomość "fizjologii pracy i wypoczynku" czy też elementów psychologii społecznej ma ułatwić potencjalnemu organizatorowi czasu wolnego wybór właściwej formy wypoczynku czynnego czy też wybór odpowiednich form organizacyjnych w zależności od przewidywanych stanów czy zachowań psychicznych.

Ten nurt w wykształceniu geografów ma charakter ogólny, a jego celem jest przekazanie niezbędnych dla ogólnego wykształcenia wiadomości podstawowych.

/B/ Drugi blok przedmiotów prezentuje zasoby turystyczne, zarówno przyrodnicze jak i antropogeniczne /historyczne i współczesne/. Szeroka wiedza o różnorodnych walorach turystycznych jest niezbędnym elementem wykształcenia geografa, który ma realizować idee merytorycznego organizatora części czasu wolnego. Pozwala ona bowiem w sposób kompetentny zainteresować i zachęcić potencjalnego turystę do uprawiania czynnej turystyki. Zakres wiedzy o zasobach turystycznych studiującego geo-

grafię turystyki w Łodzi jest bardzo szeroki i wszechstronny, obejmuje on bowiem obok walorów środowiska przyrodniczego, w tym obszarów prawnie chronionych, sztukę i architekturę, archeologię i etnografię, a także kompleksowo prezentowane miasto oraz zakład przemysłowy jako obiekt turystyczny.

Wiedza wyniesiona z tej części studiów winna stanowić poważną część ładunku merytorycznego przyszłego organizatora czasu wolnego, który powinien umożliwić właściwe prezentowanie ofert turystycznych.

/C/ Zbliżony charakter do poprzedniego ma trzeci blok przedmiotów, w którym zgrupowano typowe przedmioty geograficzne, prezentujące zjawiska i procesy w ujęciu przestrzennym. Wiedza wyniesiona ze studiowania "podstaw geografii turystyki", "geografii turystycznej Polski" czy "geografii turystycznej krajów i regionów", daje znajomość przestrzennego rozmieszczenia obiektów, ośrodków czy regionów, które są potencjalnymi obszarami ruchu turystycznego. Wiedza ta, będąca domeną geografów, winna w różnym zakresie merytorycznym obowiązywać wszystkich zajmujących się turystyką i wypoczynkiem. Jest to niezbędny i wyłączny wkład geografów do kształtującego się zawodu organizatora czasu wolnego, zwłaszcza w zakresie turystyki i wypoczynku.

/D/ Czwarta z grup tematycznych składających się na kompleksowe wykształcenie geografa turystyki obejmuje wiedzę zawodowo-techniczną, dającą przygotowanie w zakresie organizacji i techniki pracy w turystyce. Zakres przedmiotowy tego bloku jest bardzo różnorodny i obejmuje obok "ekonomiki turystyki", "planowanie przestrzenne i zagospodarowanie turystyczne wypoczynku", a także "organizację imprez" i "pilotaż i przewodnictwo". W grupie tej znajdują się również zajęcia praktyczne w formie praktyk zawodowych, które studenci odbywają w różnych biurach i instytucjach turystycznych. Ten szeroki wachlarz różnych przedmiotów umożliwia geografowi zapoznanie się z problematyką i specyfiką różnych stanowisk pracy w turystyce i wypoczynku, co daje gwarancję lepszego zrozumienia całokształtu działalności zawodowej w turystyce.

Na szczególne podkreślenie zasługują tu te elementy wie-

dzy zawodowej, w których rola geografa może być wiodąca; dotyczy to zwłaszcza organizacji imprez i pilotażu /przewodnictwo/, a także planowania przestrzennego na potrzeby turystyki.

/E/ Piąta i ostatnia zarazem grupa tematyczna skupia przedmioty stanowiące kompendium wiedzy niezbędnej do prowadzenia studiów i badań naukowych. Geograf studiujący geografie turystyki obok wiedzy ogólnej i zawodowej musi posiadać umiejętność prowadzenia pracy badawczej. Jest to umiejętność niezbędna do przygotowania pracy magisterskiej, ale również bardzo przydatna w przyszłej pracy zawodowej do prowadzenia analiz i studiów, a także właściwego korzystania z dorobku naukowego w tej dziedzinie wiedzy. Do pracy naukowej student przygotowujący jest na zajęciach proseminaryjnych i seminaryjnych, z przedmiotów kształcących w zakresie metod i technik badawczych, a także w czasie terenowych ćwiczeń specjalizacyjnych oraz praktyk magisterskich.

Omówione założenia programowe specjalizacji z geografii turystyki na Uniwersytecie Łódzkim zmierzają do przygotowania takiego absolwenta, któremu nie są obce założenia i podstawy tzw. gospodarki turystycznej, prowadzonej głównie przez ekonomistów, ale którego umiejętności powinny wypełnić tę gospodarkę głęboko humanistyczną treścią merytoryczną.

Realizacja założeń programowych specjalizacji z geografii turystyki odbywa się na III, IV i V roku kierunku geograficznego i obejmuje łącznie 870 godzin zajęć audytoryjnych oraz 70 dni praktyk i ćwiczeń terenowych.

W ramach programu specjalizacji studenci odbywają zajęcia z 22 przedmiotów i są zobowiązani zaliczyć trzy rodzaje praktyk i ćwiczeń terenowych.

Podział czasu przeznaczonego na zajęcia z poszczególnych bloków tematycznych podkreśla charakter wykształcenia przyszłego absolwenta. Najwięcej, bo 27,6% ogólnego czasu przeznaczonego na wykłady i ćwiczenia /bez praktyk i ćwiczeń terenowych/, zajmuje blok przygotowujący do pracy naukowej. Niemal tyle samo czasu /27,5%/ przeznaczono jest na realizację grupy przedmiotów traktujących o zasobach turystycznych. Na trzecim miejscu /20,7%/ znajduje się blok przedmiotów geograficznych,

na czwartym /17,2%/ przedmioty zawodowe, a na piątym /7%/ grupa przedmiotów prezentujących człowieka i jego potrzeby.

Zajęcia na specjalizacji z geografii turystyki prowadzone są w formie wykładów, ćwiczeń, seminariów i proseminariów oraz praktyk i ćwiczeń terenowych.

Stosownie do przyjętych założeń ogólnych obowiązkowa wiedza kursowa wzbogacana jest w formie zajęć nadobowiązkowych prowadzonych społecznie przez pracowników Zakładu. Zajęcia te mają na celu merytoryczne zapoznanie słuchaczy z Łodzią i regionem, w którym studiuje, i odbywają się w formie 6 wycieczek naukowych prowadzonych przez cały rok akademicki /na III roku studiów/. Także i inne przedmioty realizowane są częściowo w terenie /proseminarium, krajoznawstwo, planowanie przestrzenne, obszary chronione/.

Efektem tej pozaprogramowej działalności pracowników naukowych prowadzących zajęcia na specjalności "geografia turystyki" na Uniwersytecie Łódzkim jest takie kształtowanie absolwenta, aby formalnie był on przygotowany nie tylko do wykonywania pracy zawodowej, ale także do pełnienia działalności społecznej. W okresie studiów dzięki pozaprogramowej działalności absolwenci uzyskują uprawnienia "pilota wycieczek krajowych" i "strażnika ochrony przyrody", stają się również posiadaczami przynajmniej jednej z odznak PTTK.

Celem rozszerzenia swojej wiedzy zawodowej i ogólnej, a także poznania studiowanej problematyki w innych środowiskach, najlepsi studenci tej specjalności /50% stanu roczników IV i V roku/ mają możliwość uczestnictwa w terenowych ćwiczeniach z geografii turystyki, jakie przemiennie /co drugi rok/ organizujemy na terenie Polski i Francji.

Zakład jest również organizatorem imprezy popularno-naukowej pod nazwą "Tydzień Gór", w którego organizacji biorą także udział studenci ze specjalizacji "geografia turystyki". Szerokie przygotowanie zarówno do pracy zawodowej, jak do działalności społecznej wydać się może w dobie postaw konsumpcyjnych i szerzącego się merkantylizmu utopią czy donkiszoterią, jest jednak naszą świadomą propozycją wzbogacenia w głęboko humanistyczne treści gospodarki turystycznej w Polsce. Sądzymy,

że właśnie obecnie, w dobie upadku wartości wyższych, obok wygodnego łóżka i smacznego posiłku turystyka i wypoczynek powinny dawać treści merytorycznie wzbogacające człowieka i poszerzające jego horyzonty intelektualne. Taka właśnie jest nasza propozycja kształcenia geografa do pracy w szeroko pojętej turystyce.

Na zakończenie pragnę stwierdzić, iż wszystko, co było powiedziane w tym referacie, nie miało w najmniejszym stopniu na celu podważenia zasadności czy idei kształcenia specjalistów na potrzeby turystyki w innych ośrodkach uniwersyteckich i przez inne dyscypliny naukowe; jest to jedynie nasz, łódzki punkt widzenia, który pragniemy przedstawić do dyskusji na szerokim forum specjalistów.

Alicja Krzymowska-Kostrowicka
Uniwersytet Warszawski

PROBLEMATYKA ZAJĘĆ Z GEOGRAFII REKREACJI I KRAJOZNAWSTWA
REALIZOWANYCH NA WYDZIALE GEOGRAFII I STUDIÓW
REGIONALNYCH UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

I. G e o g r a f i a r e k r e a c j i
/30 godzin wykłado-seminarium/

Obowiązuje studentów IV roku specjalizacji z geografii fizycznej kompleksowej.

Cel: wyposażenie studentów w wiedzę w zakresie relacji środowisko przyrodnicze - turystyka, szeroko ujmowany wypoczynek oraz zaznajomienie z metodami badań i ocen tych relacji.

1. Geografia rekreacji /wprowadzenie/

Podstawowe pojęcia, cele i zadania.

2. Przyrodnicze uwarunkowania procesu rekreacji

Funkcje terapeutyczne, wypoczynkowe, estetyczne, kształceniowe i specjalistyczne środowiska przyrodniczego i jego elementów.

3. Zasoby rekreacyjne środowiska przyrodniczego

Kryteria wyróżniania i podziału; metody i techniki identyfikacji, waloryzacji i kwalifikacji elementów środowiska przyrodniczego na potrzeby rekreacji; zasoby mono-, oligo- i polifunkcyjne.

4. Przyrodnicze podstawy zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego

Przydatność funkcjonalna terenu; infrastruktura turystyczno-wypoczynkowa i paraturystyczna a środowisko; formy wypoczynku a środowisko; optymalizacja struktury przestrzennej; zasady ochrony walorów przyrodniczych i estetyki krajobrazu.

5. Terytorialne systemy rekreacyjne

Terytorialne systemy rekreacyjne a regiony turystyczno-rekreacyjne, kryteria wydzielenia; złożoność układu, rola czynników zewnętrznych i wewnętrznych w funkcjonowaniu systemu; rola środowiska przyrodniczego; przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne skutki funkcjonowania terytorialnego systemu rekreacyjnego.

6. Rekreacja jako czynnik przekształcający środowisko przyrodnicze

Transformacja rekreacyjna elementów środowiska przyrodniczego i geokompleksów; natężenie i kierunki przekształceń oraz ich przyczyny zewnętrzne i wewnętrzne; typologia przekształceń oraz metody zapobiegania zjawiskom negatywnym.

7. Ochrona walorów turystycznych jako element ochrony środowiska w Polsce

Ochrona obszarów z walorami turystycznymi w systemie ochrony przyrody i krajobrazu.

II. K r a j o z n a w s t w o /geograficzno-kulturowe aspekty krajoznawstwa/

/60 godzin wykłady + ćwiczenia/

Obowiązuje studentów IV roku specjalizacji z dydaktyki geografii i krajoznawstwa.

Cel: rozwijanie wśród studentów - zarówno przyszłych nauczycieli, jak też organizatorów ruchu krajoznawczego, przewodników wycieczek itp. - pogłębionej, współczesnej idei krajoznawstwa; chodzi o krzewienie krajoznawstwa uproblemowanego.

Wykłady - 30 godzin /ponieważ krajoznawstwo nie jest tylko kontaktem z przyrodą czy martwymi obiektami kultury, krajoznawstwo to także - jeśli dzisiaj nie przede wszystkim - kontakt z człowiekiem, w programie wykładów położono nacisk na jego kontekst kulturowy; wykłady prowadzone są przez geografa i etnologa/.

1. Geograficzne uwarunkowania rozwoju kultury

Zależności natura-psychika-kultura i vice versa w dziejach rozwoju ludzkości. Aktualne szkoły i kierunki badawcze /od determinizmu geograficznego po etnopsychologię i semiotykę/.

2. Podstawowe pojęcia i terminy

Systemy ekosocjalne, krajobrazy kulturowe, regiony, rejon, kręgi i strefy kulturowe.

3. Mikrogeografia kultury

Dzielnice /ziemie/, regiony i rejon kulturowe w Polsce. Podstawowe wskaźniki historyczne związane z odmiennościami krajobrazowymi oraz uwarunkowaniami społeczno-polityczno-gospodarczymi. Przyczyny wysokiego stopnia zróżnicowania kulturowego; charakterystyka specyficzności oraz uniwersalności zjawisk.

4. Zabytki archeologiczne i historyczne kultury materialnej świadectwami przeszłości, rzutujące na teraźniejszość.

5. Rodzaje adaptacji człowieka w środowisku naturalnym

Osiedla, mieszkania i architektura. Typy kultury materialnej. Zagadnienie jednorodności działań kulturowych z charakterem uwarunkowań przyrodniczych /klimat, rzeźba terenu, surowce, koloryt krajobrazu itd./.

6. Ład w zagospodarowaniu przestrzeni i żywiołowe działania dysharmonijne

Działania idealnie wkomponowane w krajobraz naturalny /na przykładzie dawnych warowni, grodzisk, zamków/. Tradycyjna architektura, w szczególności osiedli wiejskich, przejawem harmonijnego związku działalności człowieka z cechami środowiska naturalnego; dwory i pałace, parki i ogrody w ich otoczeniu - podkreślające walory naturalne pejzażu. Dzisiejsze dokonania dysharmonijne.

7. Krainy geograficzno-etnograficzne a grupy terytorialne

8. Chroniony krajobraz kulturowy w Polsce

Prezentacja koncepcji konserwatorskich, muzealniczo-ekspozycyjnych, interwencyjnych i in. Ruchy regionalistyczne, krajoznawcze oraz działalność ośrodków naukowych. Skansen i żywe muzeum in situ.

Ćwiczenia terenowe - 30 godzin /prowadzone przez metodyków nauczania geografii i krajoznawstwa/.

Cel: zapoznanie studentów z formami pracy krajoznawczo-turystycznej, przy czym szczególny nacisk położony jest na metodykę organizowania, programowania oraz prowadzenia wycieczek szkolnych /przedmiotowych i wielopredmiotowych, tzw. zintegrowanych/.

Zajęcia z krajoznawstwa, zarówno wykłady, jak też ćwiczenia, prowadzone są na studiach stacjonarnych i zaocznych; od

roku akademickiego 1985/86 wykłady z krajoznawstwa, poszerzone o elementy geografii kultury, wejdą do programu studiów podyplomowych w zakresie geografii oraz ochrony i kształtowania środowiska.

Walentyna Deja

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

PROBLEMATYKA ORGANIZACYJNA, DYDAKTYCZNA I BADAWCZA
W ZAKRESIE GEOGRAFII TURYSTYCZNEJ NA WYDZIALE
TURYSTYKI I REKREACJI AWF W POZNANIU

Aktualnie na Wydziale Turystyki i Rekreacji AWF w Poznaniu są dwie specjalizacje: turystyki i rekreacji. Nabór studentów odbywa się corocznie na studia stacjonarne i zaoczne.

W zakresie dydaktyki nauczaniem geografii turystycznej i przedmiotów pokrewnych objęto specjalizację turystyki. Zajęcia prowadzone są w formie wykładów i ćwiczeń w tzw. grupach laboratoryjnych. Wymiar godzin przedstawia się następująco:

Nazwa przedmiotu	Liczba godzin			Forma zalicz.	ćwiczenia terenowe	Liczba godzin			Forma zalicz.
	Razem	Wykł.	Ćwicz.			Razem	Wykł.	Ćwicz.	
	studia stacjonar.					studia zaoczne			
Geografia turyst.	105	45	60	E	-	28	14	14	E
Ekologia i sozol.	68	27	41	E	1 tydzień	20	10	10	E x/
Biometeorologia turystyki	33	11	22	E	-	15	7	8	E
Razem	206	83	123			63	31	32	

x/ 1 tydzień ćwiczeń terenowych

Problematykę szeroko rozumianej geografii turystycznej uzupełnia krajoznawstwo, historia kultury i sztuki, ekonomika

turystyki i zagospodarowanie turystyczne /łącznie 229 godzin na studiach stacjonarnych i 78 godzin na studiach zaocznych.

Podręczniki

T. Bartkowski: Wypisy do geografii turystycznej, cz. I /1977 r./ i cz. II /1980 r./.

W. Deja: Przewodnik do ćwiczeń z geografii turystycznej /1977 r./ od 1985/86 r. wydanie drugie uzupełnione.

J. Bogucki, W. Zątek: Wybrane zagadnienia z ekologii. Poznań 1978. Monografie AWF nr 119.

Podręczniki są uzupełniane materiałami z konferencji:

1. Ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla potrzeb turystyki i rekreacji na różnych poziomach i etapach planowania. Poznań 1979. Monografie AWF nr 116.
2. Metodologia badań w turystyce. Poznań 1980. Monografie AWF nr 129.
3. Zasady kształtowania podmiejskich obszarów rekreacyjnych. Poznań 1980. Monografie AWF.
4. Problemy regionalizacji turystycznej. Poznań. Monografie AWF nr 201.

Tematyka wykładów z geografii turystycznej obejmuje informację ogólnogeograficzną ze szczególnym uwzględnieniem klimatu kuli ziemskiej, waloryzację i ocenę środowiska, elementy krajoznawczo-turystyczne, regionalizację, okręgi krajoznawczo-kulturowe, bieżącą informację o walorach turystycznych świata.

W treści ćwiczeń dużą uwagę przywiązuje się do kartografii i kartometrii, przestrzennej struktury bioklimatu, hydrografii oraz kompleksowej oceny środowiska geograficznego na potrzeby turystyki. Ponadto kilka ćwiczeń poświęconych jest analizie ruchu turystycznego, szlakom turystycznym i walorom turystycznym.

Problematykę z zakresu geografii turystycznej uzupełniają

materiały z konferencji /z sześciu dwie są w druku/ oraz badania naukowe.

Tematyka prac magisterskich oscyluje wokół walorów środowiska geograficznego i kultury materialnej z punktu widzenia ich przydatności dla turystyki. Będą to tematy związane z przydatnością środowiska przyrodniczego dla rozwoju różnych form turystyki i rekreacji, analiza i ocena walorów kulturowych, atrakcyjność turystyczna miast i regionów, analiza ruchu turystycznego i inne tematy.

Pracownicy Wydziału prowadzili przez szereg lat prace badawcze w problemie resortowym i węzłowym na temat ekologicznego uwarunkowania rozwoju turystycznych form rekreacji w Polsce. Badania dotyczyły stref krajobrazowych, regionów, obszarów podmiejskich, nadjeziornych, krajobrazów leśnych i chronionych.

W świetle przedstawionych tu informacji należy stwierdzić, że na geografie turystyczną przeznaczono bardzo mało godzin wykładów. Czas ten nie wystarcza na szersze prowadzenie przedmiotu, nie kształci nawet w zakresie podstawowej wiedzy potrzebnej przyszłym turystom pracującym w środowisku geograficznym. Zważywszy, że na kierunek turystyki trafia wiele osób po technikach, należy stwierdzić, że przeznaczony wymiar godzin nie pozwala nawet studentom na zorientowanie się w podstawowej wiedzy z zakresu geografii turystycznej.

Na specjalizacji z rekreacji brak jest takiego przedmiotu, jak geografia rekreacyjna, a w tym głównie geografia rekreacyjna Polski. Studenci poznają tylko niektóre zagadnienia z ekologii i biometeorologii, tymczasem wielu z nich, szczególnie po technikach, nie zna swojego kraju, a cóż dopiero mówić o przyrodniczych podstawach rekreacji.

Wnioski:

1. Konieczne jest zwiększenie liczby godzin z geografii turystycznej.

2. Należy wprowadzić geografie rekreacji na specjalizacji "rekreacja".

Uwaga: tematy prac magisterskich i badań w załączeniu.

Ramowa problematyka prac magisterskich dla studentów studiów dziennych i zaocznych w roku akadem. 1985/86

1. Higiena - vacat

- Stan higieniczno-sanitarny wybranych obszarów Polski z punktu widzenia potrzeb turystyki i rekreacji.
- Ocena stanu higieniczno-sanitarnego obiektów sportowo-rekreacyjnych.
- Higiena i bezpieczeństwo kąpielisk otwartych na obszarze Wielkopolski.

2. Doc. dr hab. Walentyna Deja

- Walory turystyczno-krajoznawcze wybranych obszarów Polski i świata.
- Warunki fizyczno-geograficzne rozwoju rekreacji nad jeziorami w Polsce.
- Warunki przyrodnicze rozwoju turystyki i rekreacji na obszarze miasta.
- Atrakcyjność turystyczna wybranych obszarów Polski i świata.

3. Doc. dr hab. Walerian Sobisiak

- Rola kultury w turystyce i rekreacji.
- Zabytki kultury materialnej i ich adaptacja w turystyce.
- Elementy kultury w programach przedsiębiorstw turystycznych a potrzeby i zainteresowania odbiorców.
- Elementy kultury na szlakach i trasach turystycznych, stan obecny i nowe propozycje.
- Rola folkloru i sztuki ludowej w imprezach turystycznych.
- Polskie grupy etnograficzne na szlakach turystycznych.
- Polonia i jej turystyka do Polski.

- Europejskie Polonica i ich rola w turystyce.
- Reklama turystyki do Polski w prasie polonijnej.
- Wykorzystanie elementów kulturowych w rekreacji.

4. Prof. dr hab. Jerzy Bogucki

- Historia turystyki /np. rozwój form i struktur organizacyjnych turystyki, turystyka w różnych środowiskach społecznych/.
- Problemy zagospodarowania turystycznego wybranych terenów a zasady ochrony walorów przyrodniczych.
- Dewastacja szaty roślinnej /na wybranych terenach/ pod wpływem intensywnego użytkowania turystycznego.
- Koncepcja ochrony przyrody i krajobrazu na przykładzie wybranego terenu.
- Profilaktyczno-zdrowotne funkcje turystyki.
- Biometeorologia turystyki.
 - a/ Wpływ pogody i klimatu na wielkość i formy ruchu turystycznego
 - b/ Charakterystyka biometeorologiczna wybranych obszarów recepcji turystów.
- Przydatność siedlisk leśnych dla turystyki.
- Atrakcyjność środowiska leśnego dla rekreacji.
- Postawy człowieka wobec lasu.
- Warunki rozwoju specjalistycznych form turystyki /np. turystyki w celach łowieckich, turystyki wędkarskiej i innych/.
- Wykorzystanie walorów uzdrowisk w rekreacji.
- Dewastacja szaty roślinnej na wybranych terenach pod wpływem intensywnego użytkowania rekreacyjnego.
- Środowiskowe uwarunkowania rozwoju specjalistycznych form rekreacji /np. wędkarstwo, myślistwo, zbieractwo itp./.

Temat: Wpływ środowiska przyrodniczego na zróżnicowanie turystycznych form rekreacji, Pr. Węzł. 10.7.II.1.

1. T e r e s a N u r e k

Ocena bioklimatu polskiego wybrzeża Bałtyku dla potrzeb turystycznych form rekreacji

2. A l e k s a n d e r S z w i c h t e n b e r g

Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystycznych form rekreacji w nadmorskiej strefie woj. koszalińskiego

3. J e r z y B o g u c k i

Przydatność środowiska leśnego do turystycznych form rekreacji

4. J a n S t a s z o z u k

Postawa wobec lasu jako czynnik wyznaczający aktywność rekreacyjną społeczeństwa polskiego

5. W a l e n t y n a D e j a

Przyrodnicze warunki rozwoju rekreacji na obszarach zurbanizowanych w strefie krajobrazu nizinnego na przykładzie woj. kaliskiego

6. J a d w i g a W a r s z y ń s k a , A n t o n i J a c k o w s k i , J e r z y G r o c h , W ł o d z i m i e r z K u r e k , A n d r z e j K o l i b a , E w a S z u m e r a , K r y s t y n a S z u m e r a - M u l a r z

Przydatność środowiska przyrodniczego GOP dla rozwoju turystycznych form rekreacji

7. W a n d a Z ą t e k

Przyrodnicze uwarunkowania systemu obszarów chronionych

w aspekcie potrzeb rozwoju turystycznych form rekreacji
/na przykładzie woj. pilskiego/

8. Maria Baranowska-Janota, Danu-
ta Ptaszycka-Jackowska

Zasady korzystania przez turystykę z górskich przyrod-
niczych obszarów chronionych

9. Jadwiga Warszyńska, Andrzej
Koliba, Krystyna Szumera-Mu-
larz, Ewa Środoń

Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystycznych form
rekreacji w strefie wyżynnej i górskiej.

Instytut Geografii
Uniwersytetu Jagiellońskiego

SYLWETKA MAGISTRA GEOGRAFII ZE SPECJALNOŚCIĄ
Z GEOGRAFII TURYZMU

Absolwent pięcioletnich studiów uniwersyteckich z zakresu geografii ze specjalnością geografii turystyki, zakończonych egzaminem magisterskim, winien posiadać:

- znajomość: podstaw przyrodniczych, historycznych, społecznych i ekonomicznych rozwoju funkcji turystycznej; struktury i organizacji przestrzennej turystyki w skali - regionu, kraju, kontynentu, świata; zależności postaw i zachowań uczestników ruchu turystycznego /jednostek, grup/ od indywidualnych cech osobowości turysty, jego przynależności kulturowej oraz uwarunkowań społeczno-ekonomicznych; konsekwencji ruchu turystycznego w środowisku przyrodniczym, społecznym /turystów i społeczności odwiedzanej/ oraz jego znaczenia w ekonomice - miejscowości, regionu, kraju.

- umiejętność: oceny turystycznych zasobów przyrodniczych i pozaprzyrodniczych pod względem ich przydatności dla uprawiania określonych form turystyki; określenia potencjału turystycznego - miejscowości, regionu - z uwzględnieniem naturalnej chłonności i pojemności wynikającej z zagospodarowania turystycznego; rozeznania wielkości i struktury popytu na określone usługi turystyczne w skali - regionu, kraju; badania relacji przestrzennych między ośrodkami popytu a obszarami podaży turystycznej; przeprowadzania studiów dla celów planistycznych, a także przedstawiania koncepcji planistycznych zagospodarowania turystycznego; prognozowania zjawisk turystycznych. Wprowadzenie do programu ogólnogeograficznego treści turystycznych o dużym ładunku informacyjnym /zwłaszcza w zakresie geografii turystycznej Polski i świata/ podnosi kwalifikacje absolwenta tej specjalności do pracy pedagogicznej.

- biegłość: w przeprowadzaniu kwerendy, badaniach ankietowo-sondażowych oraz inwentaryzacji kartograficznej; w stosowaniu metod ilościowych do różnego rodzaju ocen i syntez regionalnych; w sporządzaniu ekspertyz z zakresu turystyki /m.in. dot. lokalizacji obiektów turystycznych/; w opracowywaniu przewodników, folderów, map i innych wydawnictw turystycznych; w organizowaniu i pilotażu wycieczek dla różnych środowisk i grup uczestników.

Magistry geografii ze specjalnością "geografia turystyki" są zatrudniani w:

- państwowej administracji centralnej i terenowej,
- placówkach planowania gospodarczego i przestrzennego,
- biurach turystycznych,
- organizacjach społecznych działających w zakresie turystyki,
- działach socjalnych zakładów pracy,
- ośrodkach informacji turystycznej,
- średnich i pomaturalnych szkołach turystyczno-hotelarskich /działalność dydaktyczna/,
- instytucjach i organizacjach prowadzących szkolenie kadr turystycznych na różnych szczeblach,
- placówkach naukowych /instytutach resortowych, uczelnianych - m.in. geograficznych, ekonomicznych, turystycznych, z zakresu ochrony środowiska/.

Andrzej Matczak
Uniwersytet Łódzki

PROGRAM NAUCZANIA PRZEDMIOTU
"PODSTAWY GEOGRAFII TURYZMU"

Przedmiot "Podstawy geografii turystyki" prowadzony jest na Uniwersytecie Łódzkim na kierunku geograficznym w semestrze zimowym dla słuchaczy III roku studiów stacjonarnych, którzy wybrali specjalizację w zakresie geografii turystyki. Jest to pierwsze zetknięcie się studentów z szeroko rozumianą problematyką turystyczną, którą następnie, w szczegółowszym już zakresie, poznają w toku dalszych trzech lat studiów. Celem prowadzonego kursu jest: 1/ zapoznanie studentów z podstawowymi problemami w zakresie geografii turystyki, 2/ zaznajomienie z podstawową literaturą w zakresie geografii turystyki i dyscyplin pokrewnych, 3/ praktyczne wpojenie studentom podstawowych technik badawczych stosowanych w geografii turystyki. Kurs składa się z systematycznego wykładu kursowego w wymiarze 30 godzin, który daje przegląd dotychczasowego dorobku naukowego w zakresie geografii turystyki, oraz z ćwiczeń, również w wymiarze 30 godzin, które zaznajamiają studentów z podstawowymi technikami badawczymi tej dyscypliny wiedzy.

1. Program wykładu

Program wykładu został ujęty w pięć bloków tematycznych. Pierwszy prezentuje definicje podstawowych pojęć i metodologię badań. Wykład rozpoczyna prezentacja treści pojęć używanych w geografii turystyki. Dotyczy to zwłaszcza zdefiniowania zakresu pojęciowego: turystyki, ruchu turystycznego, zasobów turystycznych, zagospodarowania turystycznego, funkcji turystycznej oraz regionu turystycznego. Treść tych pojęć omawiana jest w ujęciu historycznym. Następnie prezentowana jest problematyka historycznego rozwoju turystyki w świecie i w Polsce: zachowanie

dzące zmiany w motywach uprawiania turystyki, w wielkościach i kierunkach ruchu turystycznego, w rozwoju osiedli i miast świadczących usługi turystyczne oraz ich przekształcenia funkcjonalne i przestrzenne. Na tym tle historycznym studenci lepiej mogą zrozumieć obecne problemy definicyjne, z którymi styka się współczesna geografia turystyki. Również w aspekcie historycznym studenci są zaznajamiani z dotychczasowym dorobkiem badawczym geografii turystyki. Z jednej strony śledzą przemiany w motywach, wielkości i kierunkach turystyki oraz w zagospodarowaniu turystycznym, z drugiej obserwują, jak te problemy oddziaływały na zainteresowania i badania prowadzone w zakresie turystyki, głównie przez geografów. Na tej podstawie lepiej mogą zrozumieć obecny stan badań geografii turystyki - tj. problemy, sposoby i metody badań - który jest scharakteryzowany poprzez omówienie obecnego zakresu badań z geografii turystyki, powiązań tej nauki z pokrewnymi dyscyplinami i wyodrębniających się na tym tle kierunków badawczych.

Drugi blok tematyczny poświęcony jest problematyce popytu turystycznego. Rozpoczyna go omówienie potrzeb turystycznych. Następnie podana zostaje definicja popytu turystycznego, rodzaje tego popytu /potencjalny, zrealizowany, niezaspokojony; indywidualny, zbiorowy/ i jego charakterystyka, problem przepływu międzyregionalnego popytu turystycznego oraz sposoby szacowania wielkości popytu turystycznego w jednostkach pieniężnych /szacunek w oparciu o wielkość ruchu turystycznego, przeciętną długość pobytu turystycznego w dniach i przeciętne wydatki dzienne turysty/. Dalsza część wykładu poświęcona jest omówieniu czynników wpływających na wielkość popytu turystycznego i kształtujących ją, takich jak: procesy urbanizacji i industrializacji, rozwój oświaty i podniesienie się poziomu kulturalnego społeczeństw, przedłużenie średniej długości życia ludzkiego, stopień zamożności ludności, struktura społeczno-zawodowa ludności, polityka społeczno-ekonomiczna i kulturalna państwa oraz czas wolny od pracy.

Występują duże trudności w wartościowym określeniu wielkości popytu turystycznego. Ponieważ spośród trzech czynników określających wartość tego popytu najważniejszym /podstawo-

wym/ jest wielkość ruchu turystycznego /który w uproszczeniu można traktować jako miernik efektywnego popytu turystycznego/, jemu też poświęca się najwięcej uwagi. W tym zakresie przedstawiana jest charakterystyka światowego ruchu turystycznego w przekroju głównych /dziesięciu/ regionów turystycznych świata, omawiane są ogólne prawidłowości obserwowane w przemieszczaniach turystycznych ludności świata oraz, tytułem przykładu analizy ruchu turystycznego w skali pojedynczego kraju, prezentowana jest charakterystyka ruchu turystycznego w Polsce.

W trzecim bloku tematycznym przedstawiona jest charakterystyka podaży turystycznej. Rozpoczyna ją definicja podaży turystycznej, a następnie omawiane są części składowe tej podaży, tj. dobra i usługi turystyczne. Wiele uwagi poświęca się charakterystyce czynników wpływających na wielkość podaży turystycznej. Szczególna uwaga zwrócona jest na omówienie takich czynników, jak: stan zasobów turystycznych kraju, zasoby pracy ludzkiej, poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju, polityka społeczno-gospodarcza i finansowa państwa, polityka inwestycyjna, aktualne możliwości kapitałowe kraju.

W dalszej części wykładu następuje szczegółowa charakterystyka podaży podstawowych i komplementarnych dóbr i usług turystycznych. Omawiane są zasady lokalizacji obiektów składających się na zagospodarowanie turystyczne. Prezentowana jest w skali głównych regionów turystycznych świata charakterystyka rozmieszczenia i struktury zagospodarowania turystycznego i usług świadczonych przez poszczególne elementy tego zagospodarowania. Wiele uwagi poświęca się charakterystyce zakresu i poziomu oferowanych podstawowych i komplementarnych usług turystycznych. Tytułem przykładu analizy podaży turystycznej w skali pojedynczego kraju prezentowana jest charakterystyka dóbr i usług turystycznych w Polsce.

Odpowiednio zagospodarowane turystycznie miejscowości i regiony umożliwiają wypoczynek wielu milionom ludzi. Wiele spośród tych miejscowości i regionów podstawowy dochód czerpie z obsługi turystów. W przypadku takich miejscowości i regionów mówimy, że pełnią one funkcję turystyczną. Dlatego też w odrębnym, czwartym bloku tematycznym omawiane są sposoby pomiaru

i charakterystyka funkcji turystycznej miejscowości i regionów. Jest to jedno z podstawowych zagadnień geografii turystyki, dlatego też temu zagadnieniu poświęca się w czasie wykładu wiele miejsca. Z jednej strony omawiany problem funkcji turystycznej osiedli i regionów uogólnia rozważania dotyczące popytu i podaży turystycznej, z drugiej natomiast jest wstępem do kolejnego, ostatniego już, piątego bloku tematycznego poświęconego regionowi turystycznemu i zachodzącym w nim przemianom społeczno-gospodarczym i przestrzennym.

Prezentacja trudnych zagadnień oddziaływań i przemian powodowanych przez rozwój turystyki w regionie rozpoczyna się od omówienia problemów związanych z oddziaływaniem turystyki na społeczności lokalne, tj. przyjmujące turystów. Omawiana jest tutaj rola turystyki w wywoływaniu zmian w zakresie cech demograficznych, instytucjonalnych i kulturowych społeczności lokalnych oraz zachodzące przemiany w obrębie samej społeczności turystów zachodzące pod wpływem uprawiania turystyki. Mocno podkreśla się, że turystyka w nieco odmienny sposób aniżeli przemysł przyczynia się do urbanizacji społeczności wiejskiej. Samo zaś uprawianie turystyki jest niebagatelnym czynnikiem wychowawczym i zdrowotno-kulturowym dla społeczeństw wielkomiejskich.

W wielu krajach turystyka, zwłaszcza zagraniczna, wywiera znaczący wpływ na poziom i stan gospodarki. Wielu ekonomistów wyraża pogląd o szczególnie wysokiej dochodowości turystyki. W wykładzie omawiane są korzyści gospodarcze pochodzące z recepcji turystów krajowych i zagranicznych, co najwyraźniej przejawia się w sferze pieniężnej. W tym przypadku turystyka zagraniczna ma dla niektórych krajów olbrzymie znaczenie jako szybki dostawca dewiz. Z kolei turystyka krajowa, często z udziałem zagranicznej, przyczyniła się w niektórych krajach /np. we Francji/ do odnowy gospodarczej wielu podupadających regionów - zwłaszcza górskich /np. Alpy Francuskie/. Gospodarcza rola turystyki jest jednak bardzo złożonym zagadnieniem i mimo przynoszenia niewątpliwych korzyści, w wielu krajach, zwłaszcza rozwijających się, nie sprawdziła się ona jako czynnik aktywizujący i dynamizujący tak gospodarkę krajową, jak i lokalną.

Turystyka jest również ważnym czynnikiem powodującym zmiany w krajobrazie przyrodniczym i osadniczym. Prowadzi do wzbogacenia tego krajobrazu urządzeniami infrastrukturalnymi, ale też często przyczynia się do jego zaśmiecania i niszczenia. Problem ten jest omawiany w aspekcie ochrony środowiska przyrodniczego i estetyki krajobrazu. Prezentowane są konsekwencje presji ruchu turystycznego na obszarach nadmorskich, zwłaszcza na wybrzeżach wysp mórz ciepłych, oraz obszarach górskich i podmiejskich. Rozwój turystyki na tych obszarach spowodował niejednokrotnie daleko idące zmiany w środowisku przyrodniczym, w strukturze wykorzystania ziemi, w fizjonomii i morfologii osiedli.

2. Program ćwiczeń

Ćwiczenia prowadzone są w tym samym co wykład wymiarze godzin. Składają się z trzech bloków problemowych.

Pierwszy ma na celu zapoznanie studentów z istniejącą literaturą, materiałami źródłowymi i terminologią stosowaną w zakresie geografii turystyki. Początkowo studenci zapoznają się z ogólną zawartością treści istniejących publikacji /podręczników, skryptów, czasopism/ polsko i obcojęzycznych wiążących się problemowo z geografiami turystyki. Na podstawie tych publikacji studenci zestawiają skorowidz definicji pojęć używanych w literaturze naukowej z tego zakresu. W trakcie ćwiczenia stykają się z różnym niejednokrotnie rozumieniem przez badaczy tych samych pojęć. W takim wypadku ich zadaniem jest wyodrębnienie z definicji elementów wspólnych i odrębnych /o ile takie występują/. Po pisemnym zestawieniu skorowidza definicji pojęć następuje prezentacja i dyskusja nad niejednoznacznością niektórych pojęć. Następnie studenci zaznajamiani są z ogólnie dostępnymi i specjalistycznymi materiałami źródłowymi, głównie statystycznymi - polskimi i obcymi, które wykorzystywane są we współczesnych badaniach geograficzno-turystycznych.

Najobszerniejszy jest drugi blok tematyczny ćwiczeń. Jego celem jest praktyczne stosowanie, a w konsekwencji nabycie przez studentów umiejętności posługiwania się podstawowymi technika-

mi rozwiązywania problemów badawczych oraz wyciągania poprawnych wniosków z otrzymanych za pomocą stosowanych technik wyników. Kształcenie umiejętności stosowania technik badawczych i analizy otrzymywanych wyników następuje w trakcie rozwiązywania następujących zagadnień: 1/ zróżnicowanie przestrzenne stopnia potencjalnej aktywności turystycznej mieszkańców Polski /wg 49 województw/ i mieszkańców Łodzi /wg 90 jednostek urbanistycznych/, 2/ wielkość i zróżnicowanie przestrzenne ruchu turystycznego w Polsce /wg 49 województw/, 3/ czynniki lokalizacji turystycznej bazy noclegowej w Polsce, 4/ metody określania recepcyjności wypoczynkowej na przykładzie wybranych obszarów kraju i strefy podmiejskiej Łodzi, 5/ dostępność komunikacyjna wybranych miejscowości wypoczynkowych w Polsce i w strefie podmiejskiej Łodzi, 6/ sposoby wyodrębniania osiedli o funkcji turystycznej. W trakcie rozwiązywania wyżej wymienionych zagadnień studenci stosują m.in. takie techniki badawcze jak analiza korelacji, metody badania koncentracji i rozproszenia w odniesieniu do zjawisk przestrzennych, metody normatywne /np. normatywy pojemności i chłonności/, bonitacji punktowej i odchylen od średniej, metodę ekwidystant i izochron, ilorazowe wskaźniki funkcji. W wyniku przeprowadzenia wyżej wymienionych ćwiczeń studenci nie tylko poznają techniki badawcze, ale i uzyskują konkretną wiedzę dotyczącą rozwiązywanych zagadnień, którą referują pisemnie, a następnie ustnie w trakcie dyskusji.

Trzeci blok tematyczny jest poświęcony kompleksowej analizie wybranego regionu turystycznego Polski, który następnie jest obiektem badań terenowych odbywanych w trakcie dwutygodniowych letnich praktyk specjalizacyjnych. Cała grupa ćwiczeniowa studentów opracowuje jeden wybrany region turystyczny. Studenci sami wykonują spis literatury /notki bibliograficzne/, a następnie zaznajamiają się z treścią opracowań naukowych i planistycznych; zbierają również materiały liczbowe i kartograficzne. Zebrane kameralnie materiały są analizowane i opracowywane w przekroju problemowym przez poszczególnych studentów w formie pisemnej, a następnie prezentowane i dyskutowane w czasie zajęć /ćwiczeń/. Uzyskaną w sposób kameralny wiedzę o

wybranym regionie turystycznym Polski studenci konfrontują z wiedzą uzyskaną w wyniku własnych badań terenowych w trakcie dwutygodniowych letnich praktyk specjalizacyjnych.

3. Formy realizacji programu

Przedstawiony program nauczania realizowany jest w formie wykładu kursowego i ćwiczeń praktycznych. Wykład pełni funkcję informacyjną i systematyzującą. Jest to konsekwencja stosunkowo ubogiej jeszcze literatury przedmiotu. Korzystniejsze dla studentów jest problemowe rozwinięcie treści zawartych w podręcznikach i skryptach, które gwarantuje pełniejsze merytorycznie uczestnictwo w wykładzie oraz zwiększa szanse pomyślnego zdania egzaminu. Do takiej funkcji wykładu, a co za tym idzie i jego konstrukcji, niezbędna jest dla studentów odpowiednio obfita literatura podstawowa. Natomiast ćwiczenia prowadzą do opanowania konkretnej techniki badawczej oraz umiejętności interpretacji uzyskanych przy ich pomocy wyników. Ćwiczenia są prezentowane przez studentów w formie pisemnej, co umożliwia wyrabianie nawyku poprawnego językowo formułowania sądów, powoływania się na literaturę, umieszczania odsyłaczy. Wyrabiają one również pewną sprawność w zakresie rachunkowym i kartograficznym.

Podstawą zaliczenia kursu jest uzyskanie pozytywnej oceny z ćwiczeń oraz z egzaminu końcowego. Studenci na ogół posiadają dobrą znajomość prezentowanych podczas wykładu i ćwiczeń zagadnień.

4. Literatura

Podstawą studiowania powinny być obok wykładu aktualne podręczniki, skrypty, dzieła zwarte oraz artykuły w różnego typu pracach zbiorowych. Występujące jednak braki w zakresie literatury podstawowej utrudniają studiowanie problematyki geograficzno-turystycznej. Obecnie studenci korzystają z następujących opracowań:

1. Warszńska J., Jackowski A.: Podstawy geografii turystyki. Warszawa 1979
2. Bartkowski T.: Wypisy do geografii turystycznej. Cz. 1. 1977. Cz. 2. 1980. Poznań AWF.
3. Rogalewski O.: Zagospodarowanie turystyczne. Warszawa 1974.
4. Przecławski K.: Socjologiczne problemy turystyki. Warszawa 1979.
5. Gieźgała J.: Turystyka w gospodarce narodowej. Warszawa 1977.

Elżbieta Dziegieć
Uniwersytet Łódzki

ROLA PRZEDMIOTU "GEOGRAFIA TURYSTYCZNA POLSKI" W KSZTAŁCENIU GEOGRAFÓW TURYZMU NA UNIWERSYTECIE ŁÓDZKIM

Przedmiot "Geografia turystyczna Polski" w wymiarze 30 godzin wykładów i 30 godzin ćwiczeń realizowany jest na IV roku geografii - specjalność turystyka, a więc w drugim roku po wyborze przez studentów specjalizacji. Przedmiot ten kończy się egzaminem.

W kształceniu geografów w ośrodku łódzkim "Geografia turystyczna Polski" należy do bloku przedmiotów dających wiedzę poznawczą w zakresie atrakcyjności turystycznej.

Na wstępie należy zaznaczyć, iż do przedmiotu tego brak jest podręcznika adresowanego do studentów uniwersyteckich studiujących na kierunkach geograficznych.

Wprawdzie w latach siedemdziesiątych ukazało się kilka podręczników dotyczących geografii turystycznej Polski, ale podręczniki te przeznaczone były dla słuchaczy kursów pilotów wycieczek krajowych i zagranicznych /Z. Kruczek, S. Sacha 1978, wyd. 2/ bądź tylko adresowane do kierowników pilotów wycieczek zagranicznych /Z. Unger 1971/, czy też na potrzeby Zaocznego Studium Hotelarstwa i Rekreacji /T. Jarowiecka, S. Sacha 1974/.

Większość z nich była wydana przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne - Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności - Dyрекcję Szkolenia Ekonomicznego /Z. Kruczek, S. Sacha 1978, R. Bar, A. Doliński 1975, T. Chudoba, L. Dzierżanowski 1972, Z. Unger 1971/ bądź przez Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa /T. Jarowiecka, S. Sacha 1974/. Wydawnictwa te miały w większości charakter opracowań skryptowych.

Ze względu na swe przeznaczenie /adresata/, podręczniki te zawierają zawsze część wiadomości dotyczących geografii fizycznej i społeczno-gospodarczej Polski, które studenci geo-

grafii opanowują w stopniu bardzo dokładnym na innych przedmiotach, czy też wiadomości dotyczących stylów panujących w architekturze albo podstawowych wiadomości z archeologii czy etnografii, które są także przedmiotem poznania szczegółowego na zajęciach specjalnościowych /turystyka/; stąd też przydatność tych opracowań jako pomocy w nauczaniu geografii turystycznej Polski jest ograniczona.

W 1983 r. ukazał się skrypt Z. Kruczka i S. Sachy "Geografia walorów turystycznych Polski" adresowany do studentów akademii wychowania fizycznego i akademii ekonomicznych oraz do słuchaczy pomaturalnych szkół turystycznych. W wyborze treści - jak podano we wstępie - sugerowano się programem nauczania "geografia turystyczna" na Wydziale Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego. Opracowanie to - jedno z najlepszych - jest niewątpliwie bardzo przydatne do kursowego szkolenia kadry turystycznej.

W zakres badań geografii turystyki wchodzi wiele zagadnień i problemów. Opracowania, które ukazywały się w tej dziedzinie, zawierały dość różne treści, co wskazywało na nieustalony zakres pojęcia "geografia turystyki". Praca "Podstawy geografii turystyki" autorstwa J. Warszzyńskiej i A. Jackowskiego /1979/ precyzuje jednak jasno i wyraźnie zakres geografii turystyki, z tym że turystyka traktowana jest jako pojęcie nadrzędne w stosunku do geografii. Autorzy ci do zakresu badań geografii turystyki zaliczają m.in.:

- ocenę zasobów turystycznych i potencjału rekreacyjnego środowiska naturalnego,
- ocenę walorów turystycznych pozaprzyrodniczych,
- określenie przesłanek społeczno-ekonomicznych migracji turystycznych,
- ustalenie form i struktury przestrzennej zagospodarowania turystycznego,
- sprecyzowanie możliwości rozwoju funkcji turystycznych w wydzielonych jednostkach przestrzennych na podstawie zasobów turystycznych oraz przesłanek społeczno-ekonomicznych,
- określenie wpływu, jaki turystyka wywiera na inne dziedziny życia społeczno-ekonomicznego,

- wydzielenie regionów turystycznych.

Wobec rozległości przedmiotu zainteresowań geografii turystycznej wybór treści nie był sprawą najłatwiejszą.

Wychodząc z założenia, że specjalność "geografia turystyki" na naszej uczelni kształci kadry dla turystyki, a więc absolwentom tej specjalności potrzebna jest m.in. dobra orientacja w zakresie atrakcyjności turystycznej naszego kraju, a zwłaszcza walorów turystycznych oraz mając na względzie, że przedmiot ten winien bazować na posiadanej przez studentów wiedzy, zwłaszcza szeroko rozumianej geografii Polski, a także uogólniać zdobytą wiedzę na zajęciach specjalistycznych, skonstruowano program realizowanego przedmiotu "Geografia turystyczna Polski".

Podstawowym celem tego przedmiotu jest opanowanie przez studentów zasadniczej wiedzy dotyczącej:

- oceny środowiska przyrodniczego z punktu widzenia jego przydatności dla rozwoju różnych form ruchu turystycznego /wypoczynkowy, krajoznawczy, specjalistyczny/,
- walorów turystycznych, zwłaszcza krajoznawczych i specjalistycznych,
- zagospodarowania turystycznego,
- wielkości i struktury ruchu turystycznego.

Poznaniem geograficznym mogą być objęte zarówno jednostki przestrzenne o wykształconych już funkcjach turystycznych, jak i te, gdzie zjawiska turystyczne - mimo istnienia odpowiednich walorów - jeszcze nie zachodzą lub występują na małą skalę. W realizowanym programie wykładów zdecydowano się na te pierwsze.

Program wykładów realizowany jest w ujęciu regionalnym, wszyscy bowiem autorzy opracowań z geografii turystycznej są zgodni, iż szczególnie ważne miejsce w tej odrębnej dyscyplinie geograficznej zajmuje wyodrębnienie i opis regionów, pełniących istotne funkcje w zakresie turystyki, czyli regionalizacja turystyczna. Dobra bowiem regionalizacja - jak podkreślają Z. Kruczek i S. Sacha /1978/ - ma znaczenie w prawidłowym sterowaniu ruchem turystycznym. Zapewnia z jednej strony maksymalne wykorzystanie walorów turystycznych, stwarza podstawy do określenia rodzaju zagospodarowania i wielkości ruchu tu-

rystycznego, z drugiej zaś przyczynia się do ochrony walorów turystycznych, tak przyrodniczych, jak i antropogenicznych, przed masowym ruchem turystycznym. W zasadzie jedyną opartą na naukowych podstawach i sprecyzowanych kryteriach próbą podziału Polski na regiony jest propozycja regionalizacji turystycznej Polski przedstawiona przez I. M. Mileską /1963/.

Wykład opiera się na regionach turystyczno-wypoczynkowych - zarówno rzeczywistych jak i potencjalnych - wydzielonych przez I. M. Mileską, a więc dotyczy terenów należących do najbardziej atrakcyjnych z punktu widzenia środowiska przyrodniczego i obejmujących następujące strefy krajobrazowe: pobrzeże Bałtyku, pojezierza, wyżyny oraz tereny górskie i pogórza.

W realizacji treści wykładu zwraca się głównie uwagę na walory krajoznawcze, w mniejszym zaś stopniu na walory wypoczynkowe i specjalistyczne, te bowiem, jako pozostające w ścisłej zależności od środowiska przyrodniczego, są przedmiotem poznania na innych zajęciach, zarówno ogólnych jak i realizowanych w ramach zajęć specjalnościowych.

Poprzez treści krajoznawcze realizowana jest funkcja wychowawcza turystyki.

W analizie poszczególnych regionów kładzie się szczególny nacisk na zróżnicowanie miejscowości w zależności od ich znaczenia i posiadanych walorów krajoznawczo-wypoczynkowych, czyli siły ich atrakcyjności. Podstawą jest tu klasyfikacja miejscowości zamieszczona na mapie załączonej do słownika geograficzno-krajoznawczego Polski pod redakcją I. M. Mileskiej. W klasyfikacji tej - jak powszechnie wiadomo - o hierarchii ważności jednostek osadniczych zdecydowały elementy atrakcyjności turystycznej /zasoby przyrodnicze i pozaprzyrodnicze/, które stanowią cel ruchu turystycznego w różnych jego odmianach. Do jednostek osadniczych o znaczeniu międzynarodowym zaliczone zostały bowiem te, które mają:

- wartości unikalne w skali europejskiej, a nawet światowej,
- dogodne powiązania komunikacyjne,
- zaplecze usługowe właściwe dla danej miejscowości odpowiadające wymogom międzynarodowym,

a ponadto:

- miejscowości stanowiące już obecnie poważne ośrodki zagranicznego ruchu turystycznego.

Miejscowości o znaczeniu krajowym:

- są znane w całej Polsce jako miejscowości turystyczne ze względu na walory krajoznawcze lub wypoczynkowe,
- mają dogodne powiązania komunikacyjne,
- stosunkowo niezłe zaplecze usługowe, właściwe dla danej miejscowości.

Miejscowości o znaczeniu regionalnym:

- mogą być przedmiotem zainteresowania przede wszystkim mieszkańców danego regionu ze względu na walory krajoznawcze lub wypoczynkowe,
- ze względu na brak dalekobieżnych powiązań komunikacyjnych - docelowe dla mieszkańców regionu,
- zaplecze usługowe o skali zaspokojenia potrzeb lokalnych.

Duże znaczenie przywiązuje się do uzasadnienia przynależności danej miejscowości do danego typu, czyli odpowiedzi na pytanie "dlaczego?". Na tym szczeblu analizy schodzi się do osobliwości przyrodniczych, elementów kultury materialnej i duchowej /zabytki, folklor, obiekty kultu narodowego czy obiekty współczesnych osiągnięć/.

Analizę kończy podanie propozycji szlaków turystycznych w zależności od specyfiki regionu /dla turystów zmotoryzowanych, pieszych, wodnych/.

Wykład jest ilustrowany, wykorzystuje się szczegółowe mapy turystyczne, plany miast oraz powszechnie widokówki i zdjęcia przedstawiające obiekty zabytkowe.

Wykład - ze względu na szczupłość czasu przeznaczanego na jego realizację - dotyczy tylko wybranych grup regionów, natomiast przy egzaminie egzekwowane są wiadomości dotyczące całego kraju.

Tematyka ćwiczeń stanowi integralną część podanych wcześniej założeń i celu realizacji przedmiotu. Ćwiczenia odgrywają rolę uzupełnienia wykładu bądź służą do utrwalania wiadomości.

Podczas ćwiczeń, które dotyczą całego kraju, realizuje się

kilka grup tematycznych, które można podzielić na dwa bloki:

Blok pierwszy obejmuje zagadnienia związane z jednym z elementów zagospodarowania turystycznego Polski, a mianowicie bazą noclegową oraz z wielkością i strukturą ruchu turystycznego. Tematyka ta realizowana jest w ujęciu wojewódzkim. Studenci pracują w grupach dwuosobowych, przygotowując odpowiednie zestawienia i opracowania kartograficzne oraz interpretację.

Blok drugi dotyczy walorów krajoznawczych - pozaprzrodniczych, obejmujących elementy kultury materialnej i duchowej. Realizowane są tematy dotyczące: sztuki ludowej, jej form i regionów w Polsce, zabytków architektury i urbanistyki, muzealnictwa, a także głównych szlaków i tras turystycznych w kraju. Praca studentów ma charakter indywidualny.

Program tego przedmiotu został tak skonstruowany, aby wyposażyć studentów w bagaż wiedzy dotyczącej atrakcyjności turystycznej Polski, wiedzy, która może być pomocna przyszłemu pracownikowi turystyki w podejmowaniu właściwych decyzji w kierowaniu ruchem turystycznym.

Literatura

1. Bar R., Dolński A., 1975: Geografia turystyczna Polski. Kraków, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
2. Chudoba T., Dzierżanowski L., 1972: Geografia turystyczna Polski. Kraków, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
3. Jarowiecka T., Sacha S., 1974: Geografia turystyczna Polski i informacja turystyczna. Kraków, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Oddział w Krak.
4. Kruczek Z., Sacha S., 1978: Geografia turystyczna Polski. Poradnik. Kraków, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Dyrekcja Szkolenia Ekonomicznego.
5. Kruczek Z., Sacha S., 1983: Geografia walorów turystycznych Polski. Kraków AWF, Wydawnictwo skryptowe nr 63

6. Mileska I. M., 1963: Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju. Prace Geograficzne IG PAN nr 43.
7. Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski pod red. I. M. Mileskiej, Warszawa 1983, PWN.
8. Unger Z., 1971: Zarys wiadomości z zakresu geografii turystyki Polski. Studium ekonomiki i organizacji turystyki dla kierowników /pilotów/ wycieczek zagranicznych. Kraków, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
9. Warszzyńska J., Jackowski A., 1979: Podstawy geografii turystyki. Warszawa, PWN.

Jerzy Wrona

Akademia Ekonomiczna w Krakowie

REALIZACJA PRZEDMIOTU "GEOGRAFIA TURYSTYKI"
W AKADEMII EKONOMICZNEJ W KRAKOWIE

Przedmiot "Geografia turystyki" jest wykładany w Akademii Ekonomicznej w Krakowie w liczbie 15 godzin na studiach dziennych, na Wydziale Ekonomiki Obrotu, na kierunku "Ekonomika i organizacja obrotu i usług", w ramach specjalizacji "Ekonomika i organizacja turystyki". Dotychczas był przedmiotem egzaminacyjnym obowiązującym na III roku w semestrze VI. Obecnie nowy program nauczania przewiduje "geografię turystyki" na IV roku w semestrze zimowym, tzn. VII. Równocześnie przedmiot kończy się nie egzaminem, jak dotychczas, lecz zaliczeniem z wpisywaną oceną końcową. W ostatnich latach słuchaczami omawianego przedmiotu było po przeciętnie 40 osób. Przedmiot aktualnie prowadzi jeden pracownik będący na stanowisku adiunkta /dr J. Wrona/.

/Tu można nadmienić, że na działającym w latach siedemdziesiątych /1972-1982/ przy Akademii Ekonomicznej w Krakowie Podyplomowym Studium Ekonomiki i Organizacji Turystyki - którego inicjatorem i kierownikiem był prof. dr hab. J. Kruczała - jednym z ważniejszych przedmiotów /42 godz. wykładów/ była "geografia turystyczna". Program realizowało trzech wykładowców: doc. dr M. Mikulski z AE oraz doc. dr hab. J. Warszńska i dr A. Jackowski z UJ.

Równocześnie "geografia turystyczna" wykładana była w działającym w latach 1972-1981 Punkcie Konsultacyjnym WSE, a potem AE w Zakopanem, gdzie na kierunku "Ekonomika i organizacja obrotu towarowego i usług" istniała specjalizacja "Ekonomika i organizacja turystyki". Przedmiot ten, na który program przewidywał 8 godz., kończył się zaliczeniem uzyskiwanym m.in. na podstawie oceny pisemnej pracy, zwykle monograficznej z wybranych problemów geografii turystyki świata i Polski/.

Liczba 15 godzin przewidziana programem na "geografię turystyki" jest niezmiernie mała, dlatego też z bardzo wielu tematów pozostających w sferze zainteresowań tej nauki można zrealizować tylko kilka.

Na pierwszym wykładzie /poza, oczywiście, uwagami wstępnymi i podaniem literatury/ omawia się istotę i zakres geografii turystyki. Zdefiniowane zostają również podstawowe pojęcia stosowane w geografii turystyki. Jest to o tyle ważne, że wiele terminów używanych jest nieprecyzyjnie, tak w literaturze turystycznej, jak i w życiu codziennym. Następny ogólny problem to geograficzne rozmieszczenie obszarów atrakcyjnych dla turystyki w Polsce. Na wstępie przedstawione zostają niektóre podstawowe metody waloryzacji środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki. Następnie, po przedstawieniu regionów i ośrodków turystycznych Polski, zostają szerzej scharakteryzowane wybrane regiony turystyczne /w praktyce bywały to regiony: bieszczadzki i podhalańsko-tatrzański/.

Ze względu na słabą znajomość przez studentów zagadnień turystycznych Krakowa - miasta, gdzie studiują i gdzie często po studiach pozostają - postanowiono wprowadzić do tematyki wykładów krótką charakterystykę walorów turystycznych, zagospodarowania i ruchu turystycznego tego bardzo ważnego centrum turystycznego kraju.

Następna grupa tematów dotyczy turystyki międzynarodowej, szczególnie zaś międzynarodowego ruchu turystycznego. Skrótowo zostaje przedstawiony rozwój ruchu podróźniczego i turystycznego w przeszłości. Najwięcej miejsca poświęca się charakterystyce międzynarodowej turystyki współczesnej /przyczyny dynamicznego rozwoju turystyki, kraje o największym ruchu turystycznym wyjazdowym i przyjazdowym, kierunki i cechy charakterystyczne migracji turystycznych, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki międzynarodowej/. Tu również nieco szerzej zostaje scharakteryzowany ruch zagraniczny: przyjazdowy i wyjazdowy z Polski.

Ostatnie wykłady poświęcone są geografii turystyki w wybranych, ważniejszych turystycznie krajach Europy. Praktycznie charakteryzowano turystykę /przede wszystkim walory turystycz-

ne, jak też zagospodarowanie i ruch turystyczny/ w sąsiednich krajach socjalistycznych: na Węgrzech, w NRD i CSRS. Wskazane byłoby również /choć nie zawsze ze względów czasowych jest to możliwe/ omówienie niektórych zagadnień geografii turystyki w wybranym, znaczącym turystycznie państwie Europy Zachodniej.

Przy zaliczeniu studentów obowiązuje znajomość tematów poruszanych na wykładach oraz pewnych partii materiału z literatury obowiązkowej.

Z doświadczeń ostatnich lat można wysnuć wniosek, że zainteresowanie studentów przedmiotem i poruszaną problematyką było dość duże, o czym świadczą m.in. wysokie oceny, poprzednio na egzaminie, obecnie przy zaliczeniu przedmiotu.

Ramowy program przedmiotu GEOGRAFIA TURYSTYKI w Akademii Ekonomicznej w Krakowie

1. Istota i zakres geografii turystyki
Podstawowe pojęcia stosowane w geografii turystyki
2. Geograficzne rozmieszczenie obszarów atrakcyjnych dla turystyki w Polsce
 - 2.1. Podstawowe metody waloryzacji środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki
 - 2.2. Charakterystyka wybranych regionów turystycznych w Polsce
 - 2.3. Turystyka w Krakowie /walory turystyczne, zagospodarowanie, ruch turystyczny/
3. Międzynarodowy ruch turystyczny
 - 3.1. Rozwój ruchu podróżniczego i turystycznego w przeszłości
 - 3.2. Charakterystyka międzynarodowej turystyki współczesnej
4. Geografia turystyki w wybranych krajach Europy.

Literatura obowiązkowa

Warszyńska J., Jackowski A.: Podstawy geografii turystyki. Warszawa, PWN 1978.

Bar R., Dolński A.: Geografia turystyczna. Warszawa, WSiP 1976

Zaczinajew P. N., Falkowicz N. S.: Geografia turystyki międzynarodowej. Warszawa, PWN 1975.

Literatura uzupełniająca

Libera K.: Międzynarodowy ruch osobowy. Warszawa, PWE 1969.

Mileska M. I.: Regiony turystyczne Polski. Warszawa, PWN 1973, IG PAN, Prace Geogr. nr 43.

Jackowski A.: Rozwój geografii turystyki w Polsce. Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geogr. z. 60, Warszawa-Kraków, PWN 1974.

Mikulski M.: Transport w obsłudze ruchu turystycznego./Skrypt/ Kraków WSE 1973.

Kruczek Z., Sacha S.: Geografia turystyczna Polski. Poradnik. PTE, Kraków PTE 1977.

Warszyńska J.: Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki /na przykładzie woj. krakowskiego/. Zeszyty Naukowe UJ, Prace IG UJ, z. 58, Warszawa-Kraków, PWN 1974.

Rogalewski O.: Zagospodarowanie turystyczne. Warszawa, WSiP, 1979.

Iwona Stanisławska
Akademia Wychowania Fizycznego
w Poznaniu

ZAKRES TEMATYKI ORAZ METODY NAUCZANIA PRZEDMIOTU
"ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE"

W latach 1975-1980 na Wydziale Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu obowiązywał i był realizowany tymczasowy ramowy program 4-letnich studiów magisterskich. W ramach tego programu mieściły się przedmioty dotyczące problemów zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego oraz związanego z nim budownictwa turystycznego i infrastruktury turystycznej. Przedmiot "Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne" mieścił się w grupie przedmiotów kierunkowych i był realizowany przez dwa semestry IV roku studiów.

Celem przedmiotu było zaznajomienie studentów z problematyką prawidłowego zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego regionów turystycznych kraju z uwzględnieniem ich specyfiki przyrodniczo-klimatycznej i innych walorów. Z przedmiotem tym związane były tematycznie dwa inne przedmioty: "Budownictwo i wyposażenie obiektów turystycznych" prowadzony na specjalizacji "Hotelarstwo" oraz "Infrastruktura turystyczna" prowadzona na specjalizacji "Organizacja i obsługa ruchu turystycznego".

Celem przedmiotu "Budownictwo i wyposażenie obiektów turystycznych" było zaznajomienie studentów z aktualnymi tendencjami i kierunkami w budownictwie obiektów hotelarskich oraz ich wyposażeniu.

Zadaniem "Infrastruktury turystycznej" było zapoznanie studentów z działalnością podstawowych urządzeń i obiektów usługowych, zabezpieczających prawidłowe funkcjonowanie obsługi ruchu turystycznego.

W 1979 roku Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu podjął decyzję o wyodrębnieniu na wydziałach turystyki i rekreacji dwóch samodzielnych kierunków kształcenia, kierunku "tury-

styka" i kierunku "rekreacja ruchowa" oraz wdrożeniu z rokiem akademickim 1980/81 oddzielnych planów i programów studiów.

Obowiązujący od 1.10.1980 r. ramowy program studiów wprowadził istotne zmiany w zakresie nauczania problematyki zagospodarowania i budownictwa turystycznego. Z obowiązującego do 1980 r. procesu dydaktycznego wyeliminowano przedmioty specjalizacyjne: "Budownictwo i wyposażenie obiektów turystycznych" oraz "Infrastrukturę turystyczną", pozostawiając "Zagospodarowanie turystyczne". Przedmiot ten realizowany jest na kierunku "turystyka" przez dwa semestry IV roku studiów w wymiarze 75 godzin dydaktycznych. Integralną część przedmiotu stanowią tzw. ćwiczenia terenowe, które w myśl nowego programu winny być realizowane w VIII semestrze studiów przez okres jednego tygodnia.

Wyodrębnienie kierunku "turystyka", eliminacja z procesu nauczania przedmiotów "Budownictwo i wyposażenie obiektów turystycznych" i "Infrastruktura turystyczna" oraz kilkuletnie spostrzeżenia i doświadczenia dydaktyczne zrodziły potrzebę dokonania korekt w zakresie tematycznym przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne". Zadaniem przedmiotu jest zapoznanie studentów od strony teoretycznej i praktycznej z problematyką zagospodarowania turystycznego kraju w aspekcie planowania przestrzennego oraz programowania zamierzeń inwestycyjnych, projektowania i realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych przy uwzględnieniu walorów turystycznych.

Zakres tematyki przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne" w części teoretycznej obejmuje kilka głównych grup zagadnień. Pierwsza z nich dotyczy podstawowych pojęć związanych z turystyką, występujących w gospodarce przestrzennej. Tak więc określone zostają: definicja turystyki stosowana w planowaniu przestrzennym, migracje turystyczne będące podstawową cechą turystyki jako zjawiska przestrzennego, definicja zagospodarowania turystycznego oraz baza materialna turystyki. W ramach tej grupy zagadnień omawiane są również cele i zadania współczesnego planowania w Polsce, rodzaje tego planowania oraz związki planowania społeczno-gospodarczego z planowaniem przestrzennym.

Drugą grupę tematyczną stanowią plany zagospodarowania przestrzennego kraju. Omawiany jest podział rodzajowy planów

ze względu na okres, jaki objęty jest planem, czyli plany kierunkowe, perspektywiczne i etapowe oraz podział z punktu widzenia obszaru, jaki objęty jest planem, a więc plany krajowe, makroregionalne i regionalne oraz miejscowe. Przedstawiane są cele i zadania poszczególnych rodzajów planów, analizy i studia przeprowadzane na różnych etapach planowania, podstawowe ustalenia dla każdego rodzaju planu, metody i tryb sporządzania planów oraz związki między poszczególnymi planami w planowaniu przestrzennym.

Kolejna grupa tematyczna dotyczy planowania zagospodarowania turystycznego, w tym m.in. zdefiniowane zostają plany zagospodarowania turystycznego, przedstawiany jest ich podział i zakres problematyki. Omawiane są również zasady planowania zagospodarowania turystycznego warunkujące prawidłowość przyjmowanych rozwiązań planistycznych. Ponadto ukazywane są związki planów zagospodarowania turystycznego z planami społeczno-gospodarczymi i przestrzennymi.

Przedstawione powyżej treści programowe mają na celu zapoznanie studentów z problematyką planowania zagospodarowania turystycznego w takim stopniu, by w dalszej części nauczania przedmiotu mogli wykorzystać przekazaną wiedzę do sporządzania uproszczonych planów zagospodarowania turystycznego, z analizą i studiami terenowymi włącznie.

Następna grupa zagadnień związana jest z projektowaniem inwestycji budowlanych. Omawiane są m.in. czynności poprzedzające i warunkujące etap projektowania. Dotyczą one wyboru miejsca realizacji przedsięwzięcia inwestycyjnego w oparciu o studia fizjograficzne. Charakteryzowany jest również proces kształtowania koncepcji funkcjonalno-przestrzennej i techniczno-ekonomicznej inwestycji. Przedstawiany jest zakres treści opracowania założeń techniczno-ekonomicznych, w tym plan realizacyjny będący jednym z głównych składników ww. założeń oraz projekt techniczny inwestycji. Na zakończenie powyższych zagadnień omawiane są zagadnienia związane z legalizacją, realizacją i odbiorem zakończonych inwestycji budowlanych.

Kolejna grupa tematyczna ma na celu zaznajomienie studentów z podstawowymi elementami zagospodarowania turystycznego

pod kątem założeń lokalizacyjnych, układów funkcjonalno-przestrzennych, wyposażenia i eksploatacji. Omawiana jest baza noclegowa, a w tym zakłady hotelarskie i obozowiska turystyczne, baza żywieniowa, towarzysząca i urządzenia wielofunkcyjne.

Osobny dział problemowy stanowią zagadnienia dotyczące zagospodarowania turystycznego geograficznych stref turystycznych Polski: nadmorskiej, górsko-wyżynnej i pojeziernej. Przedstawiane są przyrodnicze aspekty zagospodarowania przestrzennego, specyfika rozwiązań programowych i problemy infrastruktury turystycznej, formy przestrzenne osadnictwa wczasowego, zagadnienia pojemności ośrodków wczasowych oraz pozytyw i negatyw dotychczasowych tendencji zagospodarowania turystycznego poszczególnych stref.

W dalszej części nauczania przedmiotu omawiane są problemy zagospodarowania turystycznego wielkich aglomeracji miejskich i dużych miast oraz ich stref podmiejskich.

Przedstawiane są również problemy skażenia środowiska i jego rekultywacji oraz koegzystencji turystycznych form zagospodarowania z działalnością innych gałęzi gospodarki narodowej.

Tematyka przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne" w części praktycznej obejmuje m.in. zagadnienia:

- sporządzania uproszczonych planów zagospodarowania turystycznego,
- sporządzania uproszczonych programów turystycznych zamierzeń inwestycyjnych,
- inwentaryzacji urbanistycznej; podkłady sytuacyjno-wysokościowe i ich unaczęśnianie.

Działalność dydaktyczna z przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne" realizowana jest w formie wykładów, ćwiczeń laboratoryjnych i ćwiczeń terenowych.

Wykłady, ilustrowane przeźroczami i schematami, prowadzone są metodą audytoryjną.

Proces dydaktyczny w ramach ćwiczeń laboratoryjnych realizowany jest m.in. poprzez:

1. Organizowanie zajęć w biurach planowania przestrzennego, w trakcie których studenci mają możliwość zapoznania się z kolejnymi fazami planowania przestrzennego /w skali województw,

a w szczególności w skali miast i gmin/ na konkretnych przykładach. Autorzy planów przedstawiają studentom kolejne etapy planowania, do końcowej ostatecznej wersji planu.

2. Ilustrację pozytywnych i negatywnych przykładów zagospodarowania turystycznego w kraju i za granicą.

3. Dokonywanie analizy i oceny wartości terenu dla różnych form użytkowania turystyczno-rekreacyjnego oraz klasyfikacji obszaru dla potrzeb turystycznych.

4. Sporządzanie uproszczonych planów zagospodarowania turystycznego obszaru na podkładach sytuacyjno-wysokościowych.

5. Sporządzanie uproszczonych programów turystycznych założeń inwestycyjnych.

6. Prowadzenie dyskusji problemowych.

Jak już wyżej wspomniano, integralną obligatoryjną formę procesu dydaktycznego stanowią ćwiczenia terenowe. Jest to nowa forma nauczania przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne", do chwili obecnej zorganizowana dwukrotnie. Ze względu na niewielkie doświadczenia jeśli chodzi o metodę przekazywania treści programowych w formie ćwiczeń terenowych, nie wypracowano jeszcze optymalnego sposobu ich realizacji.

Zorganizowane po raz pierwszy w roku akademickim 1983/84, odbyły się w maju, na zakończenie nauczania przedmiotu i miały charakter objazdowy. Celem było zapoznanie studentów metodą autopsji z wybranymi przykładami zakładów hotelarskich i obozowisk oraz skonfrontowanie zdobytej w trakcie wykładów i ćwiczeń laboratoryjnych wiedzy z ww. przykładami zagospodarowania i budownictwa turystycznego. W bieżącym roku akademickim zorganizowane zostały w październiku, na początku nauczania przedmiotu. Podzielono je na dwa etapy. W pierwszym etapie miały formę plenerową. Studenci w grupach roboczych dokonywali inwentaryzacji i analizy terenu pod kątem przydatności obszaru do lokalizacji szlaków turystycznych. Zebrany tą drogą materiał badawczy stanowił dane wyjściowe do sporządzania uproszczonych planów zagospodarowania szlaków turystycznych. Drugi etap przeprowadzono w formie objazdowej. Celem było ukazanie pozytywów i negatywów zagospodarowania turystycznego w strefie podmiejskiej Poznania.

Reasumując, realnie istniejące potrzeby turystyczno-rekreacyjne społeczeństwa zmuszają do prowadzenia określonej polityki planistycznej i do poszukiwania optymalnych rozwiązań w tym zakresie.

Już na szczeblu planowania regionalnego winny być prowadzone analizy, m.in. zmierzające do ustalenia potrzeb społecznych regionu, możliwości pełnienia funkcji turystyczno-wypoczynkowej przez dany region oraz możliwości rozdysponowania terenu dla sprostania zapotrzebowaniu. Analizy te powinny stanowić wytyczne do rozpoczęcia prac w dokładniejszej skali: na szczeblu planowania miejscowego. Na tym etapie planowania dokonuje się m.in. określenia stopnia przydatności turystyczno-rekreacyjnej badanego obszaru, analizy chłonności naturalnej i dostępności obszaru dla użytkowania turystyczno-rekreacyjnego oraz koncepcji modelu programowo-przestrzennego wybranego obszaru w oparciu o ww. analizy. Ponadto niezbędne staje się dokonanie oceny wartości terenu dla pełnienia funkcji turystyczno-rekreacyjnych. Następuje ona poprzez kompleksowe studia nad warunkami przyrodniczymi dla potrzeb planowania przestrzennego, prowadzonymi w ramach fizjografii urbanistycznej.

Zatem w kolejnych przybliżeniach, jakimi są poszczególne rodzaje planów zagospodarowania przestrzennego, od planu zagospodarowania województwa do planów szczegółowych, określa się kierunki przestrzennego rozwoju budownictwa turystycznego, wielkości obszarów, ich związki z otoczeniem, a wreszcie formy zabudowy i etapy realizacji.

Szerokie omówienie ww. zagadnień w procesie nauczania przedmiotu "Zagospodarowanie turystyczne" i praktyczne ich zastosowanie przy sporządzaniu przez studentów opracowań programowych i planistycznych, powinny umożliwić studentom w przyszłości wykonywanie czynności planistycznych, kontrolno-nadzorczych czy też doradczych w twórczym procesie kreowania koncepcji przestrzennego zagospodarowania turystycznego.

Henryk Dubaniewicz
Uniwersytet Łódzki

ZAGADNIENIA OCHRONY ŚRODOWISKA W KSZTAŁCENIU GEOGRAFÓW NA POTRZEBY TURYSTYKI

Turystyka jest jedną z form działalności człowieka w środowisku. Jest specyficzną formą tej działalności, niezwykle silnie uzależnioną od jakości zasobów środowiska. Z jednej strony efekty jej zdeterminowane są przez jakość tych zasobów, z drugiej natomiast ona sama czynnie oddziałuje na środowisko, często modyfikując je, lub niekiedy nawet prowadząc do jego dewastacji. Dlatego też przygotowanie absolwentów geografii turystyki powinno zarówno uwzględniać zasady oceny środowiska, z tak podstawowymi grupami zagadnień jak delimitacja pól podstawowych, zakres merytoryczny bonitacji oraz kwalifikacja i synteza cech, jak też dostarczać niezbędnych wiadomości z dynamiki środowiska oraz jego kształtowania i ochrony, ujmujących m.in. procesy obiegu energii i materii i ich rolę w organizowaniu zasobów przestrzeni.

Pierwsza część tak zarysowanego programu dydaktycznego jest stosunkowo bogato reprezentowana w literaturze przedmiotu, lecz jej dyskutowanie nie jest celem mojego wystąpienia. Uwagę swoją i państwa chcę przez chwilę skupić na drugiej grupie problemów, dotyczących ochrony środowiska.

Każda forma działalności w środowisku jest ingerencją w dynamiczny system współzależnych powiązań. Zakres tej ingerencji zależy oczywiście od intensywności działań, ale w każdym przypadku wymaga uwzględniania procesów zachodzących w systemie lub co najmniej ich rozumienia. Jest to *conditio sine qua non* świadomego i rozumnego działania ludzkiego.

W przypadku turystyki omawianą grupę problemów zaprezentować można w trzech zakresach rozważań:

1/ wpływ obiektów i działalności turystycznej na otoczenie,

- 2/ środowiskowe bariery rozwoju funkcji turystycznej,
- 3/ zasady kształtowania obszarów turystycznych i stref ich kontaktów z obszarami innych funkcji gospodarczych.

Odporność środowiska na degradację, określana niekiedy zamiennie, ze względów praktycznych, chłonnością lub pojemnością rekreacyjną /turystyczną/, jest funkcją żyzności powierzchniowych warstw podłoża, cech fizycznych wierzchnich warstw litosfery oraz podatności środowiska na procesy geodynamiczne. Zewnętrznym wyrazem żyzności środowiska jest roślinność. Nie dziwnego, że jej wytrzymałość na niszczenie traktuje się często jako wskaźnik odporności całego środowiska. Prosta zależność tych zjawisk była podstawą konstrukcji fitosocjologicznych metod oceny odporności środowiska. Na ich podłożu stworzono pełniejsze zasady charakterystyk, takie m.in. jak:

- ocena chłonności terenu, określana na podstawie obciążenia granicznego runa /Kostrowicki, 1981/:

$$O = 5 \frac{W S}{N},$$

gdzie:

- O - obciążenie graniczne runa,
- W - średnia wrażliwość runa danej fitocenozy na mechaniczne niszczenie,
- S - współczynnik spoistości gruntu,
- N - współczynnik nachylenia stoku,

- ocena całkowitej pojemności rekreacyjnej, określana na podstawie odporności runa na deptanie /Marsz, 1972/:

$$N = \frac{W}{S} \Delta,$$

gdzie:

- N - całkowita pojemność rekreacyjna,
- W - wytrzymałość szaty roślinnej na deptanie,
- S - charakterystyka cech fizycznych gruntu,
- Δ - charakterystyka nachylenia terenu.

Zmiany wywołane przez turystykę w otoczeniu najsilniej zaznaczają się w środowisku wodnym. Utańko się w świadomości społecznej, że środowisku szkodzi przemysł. Stąd też dość duża niekiedy beztroska przy lokalizacji obiektów turystycznych i niedoceniańie ich oddziaływania na środowisko, wyrażające się m.in. niezwykle oszczędnie organizowaną bazą sanitarną /ścieki i odpady stałe/. Powszechnym więc prawie zjawiskiem jest swobodne przenikanie odpadów bytowych, powstałych przy turystyce, do wód podziemnych i ich spływu do wód powierzchniowych.

Bezpośrednia infiltracja ciekłych odpadów lub wymywanie, przez wody opadowe lub podziemne, szkodliwych składników ze składowisk odpadów stałych, prowadzić mogą do zagrożenia i degradacji jakości wód podziemnych. Następstwem tych zmian jest obniżenie jakości siedlisk roślinnych oraz niemożność korzystania ze skażonych zasobów wodnych, a więc degradacja środowiska. Coraz powszechniej spotykać się można ze skażonymi przez rolnictwo płytkimi wodami podziemnymi; wzrastająca w nich niepokojąco ilość azotanów i azotynów nie jest obojętna dla używających je ludzi, a zwłaszcza dla niemowląt. Przykłady takiej dominującej roli rolnictwa spotkać można nawet w rejonach przemysłowych /Burchard, Hereźniak, 1985/. Podobnie i wpływ ścieków bytowych na degradację jakości płytkich wód podziemnych staje się nieodłączną cechą budownictwa jednorodzinnego i obiektów turystycznych na obszarach nieuzbrojonych. Zagrożenie wód podziemnych i degradacja ich jakości przez czynniki antropogenne może polegać zarówno na wprowadzeniu do nich i wędrówce szkodliwych substancji i energii, jak i na prowadzeniu prac geotechnicznych, które mogą ułatwiać i przyspieszać migrację tych substancji i energii do środowiska hydrogeologicznego /Jordan i inni, 1984/.

W niektórych przypadkach, nieprzemyślane lokalizacje lub nadmierne koncentracje budownictwa turystycznego /często w sąsiedztwie innych funkcji gospodarczych/ prowadzić mogą do intensyfikacji geogenicznych procesów degradacji jakości wód podziemnych /intruzje słonych wód morskich - na obszarach nadmorskich lub podsiąkanie /ascenzja/ zasolonych wód - w głębi lądu/. Z kolei jakość wód podziemnych decydować może o możli-

wościach lokalizacji obiektów turystycznych na terenach, które wydają się pozbawione uciążliwych działań antropogennych. Zdać sobie bowiem należy sprawę, że również czynniki i procesy naturalne /geogeniczne/ mogą być przyczyną występowania w płytkich wodach podziemnych podwyższonych ilości takich substancji stałych, jak żelazo i mangan, oraz gazów /siarkowódór/.

Stąd wynika znaczenie rozpoznania warunków hydrogeologicznych środowiska dla kształtowania obszarów turystycznych. Z warunków tych, ze względu na wpływ na przesiąkanie zanieczyszczeń, na szczególne podkreślenie zasługują wg A. S. Kleczkowskiego: wilgotność i bilans wodny strefy aeracji, rozkład ciśnień i bilans wodny strefy saturacji, wodoprzewodność środowiska, warunki do rozcieńczania i dyspersji, warunki brzegowe, kontakty z wodami powierzchniowymi i rzeźba terenu /Jordan i inni, 1984/. Znajomość warunków hydrogeologicznych środowiska jest niezbędna również do opracowania wskazań przyrodniczych i realizacji gospodarki ściekowej w obiektach turystycznych. A mamy tutaj do dyspozycji wiele, pomiędzy dołem kloacznym a kanalizacją, systemów sanitacji, których wybór wymaga odpowiedzialnej i przemyślanej decyzji.

Spływ powierzchniowy, zwłaszcza po intensywnych opadach atmosferycznych, powoduje spłukiwanie szkodliwych substancji do wód powierzchniowych. Jest to szczególnie uciążliwe przy zbiornikach wodnych, w których proces samooczyszczania zachodzi wolniej niż w wodach płynących. Stąd też ciągle poszukiwania różnych sposobów ochrony wód powierzchniowych przed degradacją ich jakości. Nie wnikając w szczegóły zagadnień technicznych, które są poza zakresem naszych zainteresowań, z pełną odpowiedzialnością można stwierdzić, że problem ten nie da się rozwiązać bez zachowania odpowiedniej szerokości strefy ochrony sanitarnej wód powierzchniowych. W kształtowaniu środowiska powinna być uwzględniona tak szeroka przestrzeń pomiędzy taflą wody a obszarem zagospodarowanym turystycznie, żeby woda opadowa spływająca ten obszar, spływając grawitacyjnie do odbiornika, mogła ulec w całości infiltracji i dzięki przesączeniu w gruncie wpłynąć do zbiornika wodnego jako oczyszczona. Potrzebna jest w tym przypadku wiedza o środowisku, którą są w stanie

uzyskać absolwenci nauk geograficznych. Przykładowo wymienić można tutaj propozycję strefy ochronnej sformułowaną jako następującą zależność /Wysocki i inni, 1982/:

$$h = /t v/ \alpha \beta ,$$

gdzie:

h - szerokość strefy ochronnej,

t - czas spływu wody po zboczu,

v - szybkość spływu wody po stoku wg wzoru Chezy'ego,

α - współczynnik uwzględniający pokrycie terenu,

β - współczynnik uwzględniający przepuszczalność gruntu.

Odrębnym przykładowo problemem, wkraczającym już w inny zakres rozważań, są zanieczyszczenia wód powierzchniowych. Stanowią one jedną z barier rozwoju obszarów turystycznych. Ograniczenie ze względów sanitarnych rekreacji do I i II klasy czystości wód i jednocześnie zauważalne zmniejszanie się ilości wód tej jakości, zmuszają do zwrócenia szczególnej uwagi na to zjawisko. Niezbędne jest w tym przypadku uzupełnienie programów studiów geograficznych o zagadnienia umożliwiające nabycie umiejętności korzystania z materiałów charakteryzujących jakość wód. Poznanie zagadnień chemizmu epigeosfery, jednej z podstaw ochrony i kształtowania środowiska, stwarza możliwość zrozumienia procesów obiegu energii i materii oraz interpretacji badań niezbędnych dla opracowania wskazań lokalizacyjnych i warunków kształtowania różnych form i rodzajów turystyki. Jest to jeszcze szerokie pole badań z wielu niejednoznacznymi faktami, nie rozwiązanymi problemami i dyskusyjnymi ocenami. W tym ostatnim przypadku za istotną należy uznać sprawę oceny jakości wody. Dyskusyjna wydaje się kwestia oceny opartej na jednym wskaźniku, przekraczającym przyjęte teoretycznie normy oraz wybór takiego optymalnego wskaźnika z jednoczesnym pomijaniem zespołowego oddziaływania wielu substancji znajdujących się w wodzie, nawet w przypadku, gdy każda z nich osobno znajduje się w granicach dopuszczalnych norm /Banachowicz i inni, 1980/.

W systemie, jaki tworzy środowisko, w myśl cybernetycznego prawa sformułowanego przez Ashby'ego, najmniej stabilny spoś-

ród składowych podsystemów ma tendencję do przeważania nad pozostałymi. Z biologicznie czynnych komponentów środowiska cechą taką ma atmosfera oraz w nieco mniejszym stopniu hydrosfera. Gaz i ciecz są dobrymi, pod względem czasu i przestrzeni, nośnikami cech środowiska. Stąd też one mogą decydować o jakości warunków życia i odnowy sił organizmu w skali nie tylko lokalnej czy regionalnej, ale i na dużo większych przestrzeniach. Dlatego też lokalizacja obiektów przemysłowych, budownictwa mieszkaniowego, obszarów chronionych i wypoczynkowych nie jest sprawą łatwą merytorycznie i przestrzennie jednoznaczna.

Przez atmosferę dokonuje się przekaz przeważającej liczby bodźców fizycznych, chemicznych i biologicznych na organizm człowieka. Bezpośrednie uzależnienie człowieka od powietrza, którego zużywa przeciętnie 10 m^3 na dobę, od cech fizycznych i chemicznych atmosfery, ma ogromne znaczenie dla profilaktyki i rehabilitacji medycznej oraz odnowy sił organizmu /Dubaniewicz, 1982/. Rozwojowi przemysłu, miast i różnych form działalności gospodarczej człowieka towarzyszy powstawanie odpadów bytowych i produkcyjnych, które nakładając się w swych oddziaływaniach, zakłócają równowagę środowiska. Powstające zmiany chemiczne są w tym przypadku szczególnie istotne, a atmosfera - nośnik tych zmian - decyduje o zasięgu i intensywności tego oddziaływania. Procesy atmosferyczne określają wymiary "obszaru dyfuzji odpadów produkcyjnych i bytowych".

Jest jedno zagadnienie, na które zwrócić uwagę jest moim obowiązkiem. Wzrastająca wielkość obiektów przemysłowych doprowadziła do powstania dwóch, rozbieżnych w efektach, sposobów ochrony środowiska: wysokich kominów i stref ochrony sanitarnej wokół zakładów przemysłowych. Przy wysokości komina 100 m , średniej prędkości wiatru równej 2 m/s i prędkości opadania ziaren pyłu nad lasami wynoszącej $0,2\text{ m/s}$, zasięg opadającego pyłu wynosić będzie 1000 i więcej metrów od komina. Tak więc współcześnie budowane kominy, o wysokości ponad 100 m , pozwalają na przenoszenie smugi zanieczyszczeń ponad strefami ochronnymi i zielenią oddzielającą różne funkcjonalnie tereny. Wynikiem tego jest niewątpliwie rozcieńczenie zanieczyszczeń

w większej objętości powietrza, ale jednocześnie podwyższone stężenia zanieczyszczeń przenoszone są na większe odległości, przekraczające często skalę lokalnego oddziaływania. Orientacyjną odległość zasięgu emitora określić można na podstawie prostej zależności /Jagusiewicz, 1981/:

$$x = 107 \cdot h^{1,143},$$

gdzie:

x - odległość stanowiąca miarę zasięgu oddziaływania emitora w m,

h - wysokość emitora w m.

Na proces rozpraszania i zasięg zanieczyszczeń wyraźny wpływ ma, poza stanem atmosfery i warunkami technologicznymi, stopień szorstkości podłoża, związany ze sposobem zabudowy i rodzajem użytkowania terenu. W ten sposób maksymalne stężenia zanieczyszczeń gazowych, emitowanych przez zakłady przemysłowe usytuowane w stosunkowo dużej odległości od obszaru wypoczynkowego, mogą występować w obrębie obiektów turystycznych. Tak więc brak na określonym obszarze znaczących źródeł zanieczyszczeń atmosfery nie jest równoznaczny z brakiem niekorzystnych bodźców chemicznych. Lokalizacja natomiast obszarów turystycznych jest sprawą trudną i wymagającą dużego zakresu wiedzy.

Dla potrzeb gospodarki przestrzennej niezbędne jest określenie skali uciążliwości zakładów przemysłowych i wydzielenie klas intensywności ich oddziaływania. Odpowiednim klasom uciążliwości zakładów powinny odpowiadać właściwe zasady kształtowania przestrzeni i niezbędne zabiegi zabezpieczające, zapewniające zachowanie równowagi ekologicznej. Niesłychanie ważne jest w tym przypadku odpowiednio zaprogramowane zagospodarowanie obszarów przejściowych pomiędzy funkcjami turystycznymi i innymi sposobami użytkowania gospodarczego terenu. Szczególną uwagę należy tutaj zwrócić na "obszar dyfuzji odpadów produkcyjnych" dużych zakładów przemysłowych. Zasada strefowości zagospodarowania obszarów wokół zakładów uciążliwych wynika z konieczności ochrony sanitarnej. W tym strefowaniu uwzględniać należy cztery strefy oddziaływania zakładów /Dubaniewicz, 1983/:

1/ strefę bezpośredniego oddziaływania zakładu oraz emisji nieorganizowanej i z niskich emitorów,

2/ strefę występowania najwyższych stężeń zanieczyszczeń gazowych i stałych, emitowanych przez wysokie, zorganizowane źródła emisji,

3/ strefę wyraźnego, częstego zasięgu zanieczyszczeń wyrzucanych przez wysokie, zorganizowane źródła emisji,

4/ strefę sporadycznie występującego zasięgu zanieczyszczeń emitowanych przez wysokie kominy.

Forma i typ zabudowy, kompleksy zieleni, powierzchnie wodne, otwarte przestrzenie oraz szerokość i kierunek przebiegu tras komunikacyjnych stanowią elementy, które mogą podkreślać korzystne cechy naturalnego systemu wentylacyjnego obszaru lub tworzyć odrębny, przeciwny układ modyfikujący ten model. Powszechnie przyjmuje się rozluźnienie i rozproszenie zabudowy jako optymalny układ ekologiczny, zapewniający właściwe warunki sanitarne i bezpośredni kontakt z przyrodą. Należy jednak pamiętać w tym przypadku o istnieniu, w tak zrealizowanych układach osiedleńczych, dużego zróżnicowania przestrzennego warunków anemologicznych, obok stref ciszy występują wtedy obszary o znacznych prędkościach ruchu powietrza, mogącego powodować stany przechłodzenia organizmu, które prowadzi do wzrostu liczby przeziębień i przewlekłych zapaleń oskrzeli.

Każdy z tych wybranych przykładów zagadnień ochrony środowiska w turystyce opiera się na szerokiej wiedzy o przyrodzie i każdy wykazuje użyteczność wiedzy z zakresu nauk geograficznych. Należy podkreślić, że użyteczność zdobytej na studiach wiedzy wzrasta, kiedy odpowiada ona konkretnym potrzebom określonej skali i szczegółowości działań w środowisku. W przypadku nauk geograficznych należy pamiętać, że ich zadaniem jest zajmowanie się zagadnieniami łączącymi sfery: przyrodniczą i działalności człowieka /Simmons, 1979/. Naukom tym "przynależy" środowisko geograficzne, a więc i one są szczególnie odpowiedzialne za uświadamianie tych prawd społeczeństwu i przygotowanie - poprzez wskazanie złożoności zjawisk i odpowiedzialności za działania w środowisku - fachowców do służenia założonym celom.

L i t e r a t u r a

1. Banachowicz T., Burchard J., Dubaniewicz H., 1980: Tendencje zmian stanu czystości wód powierzchniowych dorzecza Pilicy. *Studia Regionalne*, T. IV/IX/, Piotrków Tryb.
2. Burchard J., Hereźniak U., 1985: Zanieczyszczenie wód podziemnych pierwszego poziomu wodonośnego w dolinie Bzury, w okolicach Ozorkowa. *Folia Geographica* z. 4, s. 71-95, Zódrz
3. Dubaniewicz I. H., 1982: Przyrodnicze podstawy działalności gospodarczej. W: Program Studiów Podyplomowego Studium Kształtowania i Ochrony Środowiska UŻ, Zódrz, s. 9-19
4. Dubaniewicz I. H., 1983: Ochrona środowiska jako przesłanka przekształceń i przemieszczeń zakładów przemysłowych w miastach. W: Modernizacja i adaptacja istniejących zespołów przemysłowych w miastach intensywnego rozwoju. *Materiały TUP* z. 121, Zielona Góra, s. 39-43
5. Jagusiewicz J., 1981: Powietrze-człowiek-środowisko. Warszawa, ISW
6. Jordan H. P., Kleczkowski A. S., Silar J., Szestakow W.M., Witeczak S., 1984: Ochrona wód podziemnych. Warszawa, Wyd. Geol.
7. Kostrowicki A. S., 1981: Metoda określania odporności roślin na uszkodzenia mechaniczne powstałe na skutek wydeptywania. *Prace Geogr.* 139, Warszawa, s. 39-72
8. Marsz A., 1972: Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na niżu. Poznań PTPN s. 1-73, *Prace Kom. Geogr.-Geolog.*, 12, 3
9. Simmons I. G., 1979: Ekologia zasobów naturalnych. Warszawa PWN
10. Wysocki J., Smoleński A., Brzezińska-Mikołajczyk J., 1982: Celowość i sposób wyznaczania stref ochronnych wokół zbiorników wód powierzchniowych. *Biuletyn Inst. Kszt. Środ.* z. 4, Warszawa, s. 22-26

Zygmunt Kruczek
Akademia Wychowania Fizycznego
w Krakowie

TREŚCI KRAJOZNAWCZE W KSZTAŁCENIU SPECJALISTÓW Z ZAKRESU TURYSTYKI W AWF KRAKÓW

1. Czym jest krajoznawstwo?

Krajoznawstwo, podobnie jak i pojęcia natury ogólnej typu kultura, cywilizacja, informacja, należy do grupy pojęć trudnych do zdefiniowania ze względu na rozwarstwienie jego zakresów i funkcji. Żadna z licznych istniejących dotychczas definicji krajoznawstwa nie oddaje w pełni jego istoty, podobnie jak i określenie współczesnego krajoznawstwa zawarte w rezolucji końcowej III Kongresu Krajoznawstwa mającego miejsce w Płocku w kwietniu 1980 roku.

Zresztą, w materiałach z I Kongresu Krajoznawstwa w Poznaniu prof. M. Limanowski stwierdził, że "gdyby krajoznawstwo zamknęło się w jednej definicji wyrazu stałoby się czymś sztucznym i bezbarwnym".

Pojęcie krajoznawstwa uległo znacznej ewolucji. Słownik Warszawski z 1902 roku określa krajoznawstwo jako zbiór wiadomości o danym kraju, a znany metodyk geografii Gustaw Wuttke definiuje je zgodnie z etymologią słowa jako "znawstwo kraju"¹. Wacław Nałkowski pisze o krajoznawstwie, że ... "Nie jest to ani nauka ani sztuka, lecz informacja, źródło, z którego zarówno geografia jak i inne sztuki czerpać będą materiał do swoich opracowań"².

Na początku XX w. traktowano krajoznawstwo jako naukę, a Stanisław Pawłowski uważał je za jedną z gałęzi geografii -

1. G. Wuttke: O krajoznawstwie w szkole. W: Nauczyciel krajoznawstwa na Mazowszu. Red. S. Rodkiewicz. T. 1. Warszawa PZWS 1960, s. 2-46

2. W. Nałkowski: Krajoznawstwo i jego stosunek do geografii. Ziemia 1910 nr 1 s. 3

geografię stosowaną kraju ojczystego³. Z tym stanowiskiem nie zgadzał się Ludomir Sawicki - w myśl jego twierdzeń krajoznawstwo nie jest nauką, ponieważ nie posiada własnej teorii, może natomiast być zbiorem wiadomości o kraju wypracowanym przez poszczególne nauki. Sawicki pisał: "dla krajoznawstwa jest rzeczą charakterystyczną, że nie ogranicza się do żadnej ciasnej grupy zjawisk przyrodniczych czy humanistycznych, lecz stara się wszystkie ze sobą powiązać i w ten sposób odtworzyć w umyśle obserwatora ten obraz organiczny, na który w rzeczywistości składają się wielorakie szeregi zjawisk przyrodniczych, ludzkich i historycznych"⁴. W tym sensie sformułowana została w okresie międzywojennym definicja krajoznawstwa zamieszczona w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej⁵: "Krajoznawstwo, zbiór wszelkich wiadomości o pewnym, większym lub mniejszym obszarze. Ponieważ chodzi tu o wiadomości z najrozmaitszych dziedzin /archeologia, historia, geografia, geologia, biologia, etnografia, statystyka, ekonomia itp./, zatem krajoznawstwo nie tworzy osobnej nauki, a oznacza raczej praktyczną działalność jak zbieranie materiałów bez dążenia do stworzenia jakiejś naukowej syntezy".

Społeczny charakter działalności krajoznawczej podkreślony został w definicji zamieszczonej w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej⁶: - "Krajoznawstwo, ruch społeczny dążący do zbierania i popularyzowania wszelkich wiadomości /geograficznych, historycznych, etnograficznych i in./ o kraju lub regionie, m.in. przez urządzenie wycieczek. Krajoznawstwo zbliża się do turystyki o wybitnie poznawczo-dydaktycznym charakterze: sze-

3. W ZSRR współcześnie traktuje się krajoznawstwo jako kompleks dyscyplin naukowych dążących do wszechstronnego, naukowego poznania kraju dla dobra budownictwa socjalistycznego /A.S. Barkow 1961 r./, natomiast L.S. Berg traktuje krajoznawstwo właśnie jako geografię rodzinnego kraju, nazywając je "małą geografią".

4. L. Sawicki: Idea i organizacja krajoznawstwa w Polsce. Kraków 1928.

5. Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna. T. VIII. Kraków Wyd. Gutenberg s. 139

6. Wielka Encyklopedia Powszechna. T. 6, Warszawa PWN 1965, s. 140

roko pojęte krajoznawstwo wykracza jednak wyraźnie poza jej ramy, obejmując np. regionalne obserwacje czy nawet badania naukowe...". Podobnie pojmuje też krajoznawstwo Mieczysław Orłowicz⁷. Według Jacka Węgrzynowicza krajoznawstwo to nie tylko znajomość kraju, ale równocześnie umiejętność i pasja poznawania własnej Ojczyzny, nadająca turystyce wychowawcze treści⁸. Stwierdza również, że "krajoznawstwo to ruch społeczny jednoczący młodych i dorosłych, rozwijający się w oparciu o różnorodne formy turystyki czynnie przez krajoznawców uprawiane, dążący do gromadzenia i upowszechniania wiedzy o kraju ojczystym oraz utrwalanie i pomnażanie jego zasobów przyrody i kultury". Podobne spojrzenie na istotę krajoznawstwa zawarto w Krajoznawczym Programie Turystyki na lata 1980-90 przyjętym na III Kongresie Krajoznawczym w Płocku⁹.

Kazimierz Denek dokonując przeglądu definicji krajoznawstwa¹⁰ skonstatował, że miast określenia celu i efektu końcowego /którym ma być wiedza o kraju/ słuszniej jest mówić o krajoznawstwie w znaczeniu poznawania ojczystego kraju w aspektach różnych dziedzin wiedzy. Jeśli poznawanie to ma nowatorski charakter, wnosi do określonej dziedziny wiedzy nowe wartości, wkracza wtedy do nauki w sensie pomnażania jej dorobku.

Wiele kontrowersji budzi kwestia uznania krajoznawstwa za naukę. Przyjmując w uproszczeniu, że nauka jest to działalność ludzi mająca na celu obiektywne i adekwatne poznawanie rzeczywistości, można rozpatrywać ją w sensie:

a/ dydaktycznym - jako nauczanie

7. Według M. Orłowicza krajoznawstwo to całokształt wiadomości o pewnym kraju lub regionie, gromadzący elementy rozmaitych działów wiedzy potrzebne do znajomości kraju, podane w sposób popularny, ale ścisły. Zwraca również uwagę, że krajoznawstwo można traktować obiektywnie jako pewien dział wiedzy i subiektywnie jako dorobek jednostki /jej wiedza o ojczyźnie/.

8. J. Węgrzynowicz: Krajoznawstwo szkołą patriotycznego wychowania. Ziemia 1970 s. 21.

9. Krajoznawczy Program Turystyki na lata 1980-90. Warszawa ZG PTTK 1980.

10. K. Denek: Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole. Koszalin INKNIBO 1981, s. 22-23.

- b/ instytucjonalnym - dyscyplina wykładana w szkołach wyższych, uprawiana w instytucjach naukowych jako odrębna specjalność
- c/ funkcjonalnym - całokształt czynności badawczych prowadzących do kształtowania i rozwijania nauki w sensie treściowym
- d/ historyczno-socjologicznym - jako dziedzina wiedzy obejmująca całokształt działalności poznawczej uprawianej przez uczonych, wytwory tej działalności /systemy wiedzy/ jej narzędzia i środki oraz instytucje społeczne powołane do prowadzenia badań.

K. Mazurski¹¹ uważa krajoznawstwo za naukę w sensie dydaktycznym, ponieważ uczy ono znajomości i pojmowania całokształtu określonego regionu. Krajoznawstwo jest również, jako dyscyplina wykładana w szkołach wyższych¹², nauką w sensie instytucjonalnym. Zajęcia z krajoznawstwa prowadzone są przez uniwersytety /Wrocław, Poznań, Kraków, Warszawa, Łódź/ oraz akademie wychowania fizycznego /Kraków, Poznań/.

W świetle poglądów tak teoretyków, jak i praktyków wyróżnić można trzy warstwy znaczeniowe krajoznawstwa. Tak więc w znaczeniu funkcjonalnym należy rozumieć krajoznawstwo jako działanie zmierzające do wszechstronnego i pełnego poznania określonego kraju, regionu. Jest to najczęściej działanie amatorskie, wykonywane w czasie wolnym, wynikające z zainteresowań osobistych, postawy poznawczej i pasji. Tak rozumiane krajoznawstwo konsumuje wszelkie wiadomości z najroz-

11. K. Mazurski: Dorobek naukowy krajoznawstwa dolnośląskiego, W: Naukowcy krajoznawstwa. Materiały do dyskusji przed Kongresem Krajoznawczym. Warszawa Zakład Wydawniczo-Propagandowy PTTK 1979, s. 33-46.

12. Por. artykuły K. Mazurski: Krajoznawstwo na Uniwersytecie. Gościniec 1976 nr 9, a także U. Kaczmarek: Krajoznawstwo na Uniwersytecie Poznańskim. Gościniec 1976 nr 10-11.

maitszych dziedzin wiedzy, a jego specyfiką jest interdyscyplinarne, możliwie najszersze spojrzenie na dostrzeganą rzeczywistość.

Specyfiką krajoznawstwa połączonego z turystyką jest bezpośredniość poznania w styczności osobistej z przedmiotem poznawania. Z punktu widzenia zadań krajoznawstwa turystyka jest zatem jednym ze środków osiągnięcia jego celów, dla turystyki natomiast krajoznawstwo stanowi treść programową decydującą o jej społeczno-wychowawczych funkcjach.

Krajoznawstwo w znaczeniu *i n s t y t u c j o n a l n y m* rozumieć należy jako ruch społeczny dążący do zbierania i popularyzowania wszelkich wiadomości o kraju czy regionie. Ruch ten skupia działaczy - krajoznawców, ma określony system organizacji prac krajoznawczych oraz gromadzenia, przesyłania i przetwarzania zebranych danych dla potrzeb praktyki społecznej, a zwłaszcza turystyki ¹³.

Trzeci punkt widzenia to krajoznawstwo w sensie kulturowo-społecznym, rozumiane jako dziedzina kultury obejmująca całokształt działalności poznawczej, sumę wytworzonych nowych wartości wraz z wynikami tej działalności. W tym znaczeniu krajoznawstwa mieszczą się również wypracowane metody i techniki działalności krajoznawczej, narzędzia, środki, instytucje i organizacje oraz narastające tradycje krajoznawstwa. Wykazywane są również cechy naukowości krajoznawstwa w sensie funkcjonalnym. Krajoznawstwo wyznacza nowe pola badawcze i analizuje dorobek innych dyscyplin, nadając im często humanistyczny sens ¹⁴. Zdaniem K. Mazurskiego ¹⁵, jest to czynnik wystarczający do podniesienia krajoznawstwa do rangi partnera nauk jako zbioru poszczególnych dyscyplin badawczych.

Mimo tych poglądów wskazujących na naukowość krajoznawstwa w sensie dydaktycznym, instytucjonalnym i funkcjonalnym,

13. W. Lipniacki: Co to jest krajoznawstwo morskie i dlaczego nim się interesujemy. W: Morski Sejmik Krajoznawczy. Materiały do dyskusji przed Kongresem Krajoznawczym. Warszawa, ZG PTTK Komisja Krajoznawcza 1979.

14. W. Antoniewicz: Historia kultury materialnej w krajoznawstwie. Ziemia 1970. Warszawa, Sport i Turystyka 1972, s. 48-60.

15. K. Mazurski: Dorobek naukowy krajoznawstwa..., op. cit.

zdaniem K. Denka ¹⁶ krajoznawstwo nie pretenduje do roli nauki. Nie dysponuje bowiem właściwymi sobie tylko celami poznawczo-praktycznymi, problemami badawczymi i metodami ich rozwiązywania. Krajoznawstwo natomiast ze względu na swój interdyscyplinarny charakter stanowi dziedzinę wiedzy zorientowaną na systemowe poznawanie kraju. K. Denek sens nowoczesnego krajoznawstwa zawiera w zdaniu "Znać kraj swój i ludzi w dynamice dziejów, rozmachu przyrody i twórczości człowieka".

2. Uwagi o nauczaniu krajoznawstwa w AWF Kraków

Krajoznawstwo jako przedmiot dydaktyki akademickiej pojawiło się stosunkowo późno, mimo że wybrane treści krajoznawcze były uwzględnione w wielu innych dyscyplinach kształcenia. Elementy metodyki turystyki i krajoznawstwa wykładano m.in. w Międzywydziałowym Studium Kultury i Turystyki Uniwersytetu Poznańskiego, od roku akademickiego 1975/76 podobne zajęcia podjęto na uniwersyteckich kierunkach geografii. Podstawy turystyki i krajoznawstwa realizowano również w WSWF na kierunkach nauczycielskich oraz na kierunkach pedagogicznych uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych ¹⁷.

Dopiero jednak uruchomienie wydziałów turystyki i rekreacji w AWF przyczyniło się do podniesienia krajoznawstwa do rangi samodzielnego przedmiotu. W nowym zweryfikowanym planie studiów przedmiot ten wykładany jest na II roku studiów zarówno na kierunku "turystyka", jak i "rekreacja". Celem nauczania krajoznawstwa jest dostarczenie studentom podstawowej wiedzy z zakresu teorii i metodyki krajoznawstwa. Zajęcia mają przygotować studentów do programowania i organizowania działalności krajoznawczej w różnych środowiskach społecznych na podstawowych stanowiskach pracy związanych z obsługą ruchu turystycznego. Mają nauczyć również korzystania ze źródeł wiedzy krajoznawczej oraz metod jej popularyzowania. Zakłada się przy tym,

16. K. Denek: Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej ... op. cit.

17. Z. Kruczek: Metodyka krajoznawstwa, Kraków AWF 1983

że pogłębienie wiedzy krajoznawczej winno mieć charakter kształcenia permanentnego.

Wyposażenie przyszłych pracowników turystyki i rekreacji w podstawowy zasób wiedzy i umiejętności krajoznawczych ma olbrzymie znaczenie nie tylko dla kształtowania profilu zawodowego, ale i pośrednio dla budowania wartościowego modelu turystyki, a zwłaszcza dla programowania imprez przez biura turystyczne z uwzględnieniem poznawczych i wychowawczych funkcji turystyki. Znajomość walorów krajoznawczych Polski, zainteresowań osób wywodzących się z różnych grup społecznych, a także poznanie metod pracy krajoznawczej wydaje się być niezbędne u osób zatrudnionych w biurach turystycznych czy organizacjach społecznych zajmujących się problemami turystyki i wypoczynku. Myślę, że jednym z ważniejszych celów wykładania krajoznawstwa w AWF-ach jest nauczanie studentów prawidłowego programowania wyjazdów turystycznych z wykorzystaniem zarówno walorów środowiska naturalnego, elementów kulturowych, jak i nie docenionych często współczesnych walorów krajoznawczych.

W niektórych środowiskach naukowych krajoznawstwo utożsamiane jest z regionalną geografą turystyczną, jednakże pogląd ten nie znajduje obecnie racji. Nie negując bardzo silnych więzów krajoznawstwa z naukami geograficznymi, należy widzieć jego związki z innymi dyscyplinami naukowymi. Na kierunkach turystycznych AWF wykładany jest przedmiot "geografia turystyki" /3 semestry/, w związku z tym w programie przedmiotu "krajoznawstwo" położono nacisk na zagadnienia metodyczne. Metodyka krajoznawstwa zajmuje się zasadami i sposobami poznawania, organizacją procesu poznawczego i zasadami przekazywania, popularyzowania wiedzy krajoznawczej. Tak rozumiana "metodyka krajoznawstwa" obejmuje zagadnienia programowe i pedagogiczno-organizacyjne.

Wśród 30 przedmiotów wykładanych na kierunku "turystyka" w Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie wiele można zaliczyć do tych, które niosą znaczny ładunek treści krajoznawczych. Plan studiów skonstruowano w ten sposób, że "krajoznawstwo" wykładane na II i III roku kończy ciąg przedmiotów dostarczających studentom częściowej wiedzy z różnych zagadnień:

geografii, historii i kultury sztuki, historii krajoznawstwa. W czasie zajęć z krajoznawstwa wiadomości te są wykorzystywane w formie kompleksowej /np. metoda inwentaryzacji krajoznawczej/. Wiele miejsca poświęcono również treściom krajoznawczym w czasie zajęć z takich przedmiotów jak "informacja turystyczna", "zagospodarowanie turystyczne". Tematyka krajoznawcza jest przedmiotem konwersacji w czasie znacznie rozbudowanych /724 godziny/ lektoratów z języków obcych.

Wiedza krajoznawcza studentów wykorzystywana jest najbardziej w czasie zajęć terenowych: ćwiczeń z geografii turystyki, historii kultury i sztuki, ekologii, zagospodarowania turystycznego, obsługi ruchu turystycznego. W czasie tych zajęć studenci samodzielnie przygotowują informację krajoznawczą, a także pełnią funkcje przewodników i pilotów teoretycznych. Mamy więc do czynienia z doskonaleniem metodyki krajoznawstwa.

Kompleksowe poznanie wybranego regionu z wykorzystaniem metod typowych dla krajoznawstwa ma na celu obóz krajoznawczy realizowany po semestrze II, czyli w połowie nauczania przedmiotu "krajoznawstwo". Ta forma dydaktyki jest więc doskonałą okazją do doskonalenia umiejętności z zakresu metod badań terenowych - zbierania materiałów, ich przetwarzania i wzbogacania. Jest więc obóz krajoznawczy również środkiem doskonalenia umiejętności badawczych, przydatnych później w przygotowywaniu przez studentów prac magisterskich. Bardziej pokazowy charakter, ale również łączący różnorodne treści krajoznawcze związane z określonym regionem ma tygodniowy "objazd turystyczny", będący specyficzną panoramą różnorodnych zjawisk, procesów i wydarzeń oraz spotkań w terenie. W czasie takiego objazdu każdy ze studentów samodzielnie przygotowuje i prowadzi wycinek trasy czy też prezentuje określoną tematykę.

W czasie ćwiczeń z "zagospodarowania turystycznego" realizowany jest objazd woj. krakowskiego. Ma on zapoznać studentów nie tylko z bazą turystyczną tego regionu, ale również z jego walorami krajoznawczymi. Zajęcia te mają na celu przygotowanie studentów do egzaminu na państwowe uprawnienia "Informatora turystycznego", w programie egzaminu założono bowiem znajomość zagadnień krajoznawczych woj. miejskiego krakowskiego.

Przedstawiona niżej tabela wykazuje, w jakich przedmiotach i w jakim czasie studiów przyszli magistry turystyki mają możliwość pomnażania swojej wiedzy krajoznawczej i doskonalenia umiejętności metodycznych.

Treści te, rozrzucone w różnych przedmiotach, uzupełniają program przedmiotu "krajoznawstwo", a intencją autorów programu studiów na kierunku "turystyka" w Krakowskiej AWF było utworzenie bloku krajoznawczego stanowiącego pewne continuum dydaktyczne, zazębiających się, lecz nie powtarzających treści. Sądzę, że taka integracja treści programowych pozwala na bardziej optymalny i efektywny proces kształcenia kadry turystycznej.

W załączeniu program nauczania przedmiotu "krajoznawstwo" na Wydziale Turystyki i Rekreacji - kierunku "turystyka" AWF Kraków.

3. Program nauczania przedmiotu "krajoznawstwo" w AWF Kraków na kierunku "turystyka"

Studia dzienne

Semestr IV - 12 godz. wykłady + 12 godz. ćwiczenia

Semestr V - 11 godz. wykłady + 11 godz. ćwiczenia

Studia zaoczne

Semestr VI - 6 godz. wykłady + 4 godz. ćwiczenia

Semestr VII - 10 godz. wykłady + 12 godz. ćwiczenia

CEL NAUCZANIA

Celem nauczania jest dostarczenie studentom podstawowej wiedzy z zakresu teorii i metodyki krajoznawstwa. Zajęcia mają przygotować studentów do programowania działalności turystycznej i krajoznawczej w różnych środowiskach społecznych, a zwłaszcza nauczyć ich korzystania ze źródeł wiedzy krajoznawczej i metod popularyzowania tej wiedzy. Pogłębienie wiedzy o walorach krajoznawczych winno mieć charakter kształcenia permanentnego.

Przedmioty zawierające treści krajoznawcze w programie studiów magisterskich AWF Kraków - kierunek "turystyka"

Nazwa przedmiotu	Wymiar godzin			Rok studiów semestry
	Ogółem	Wykł.	Ćwicz.	
BLOK PODSTAWOWY				
Krajoznawstwo	46	23	23	IV i V
Geografia turystyczna	129	58	71	I, II i III
Historia kultury i sztuki	98	42	56	II i III
Razem	273	123	150	
BLOK UZUPEŁNIAJĄCY				
Informacja turystyczna	42	14	28	VIII
Zagospodarowanie turyst.	75	36	39	VII i VIII
ĆWICZENIA TERENOWE				
Geografia	1 tydz. w II sem.			Razem 10 ty- godni
Historia kult. i sztuki	1 tydz. w III sem.			
Ekologia	1 tydz. w IV sem.			
Obsługa ruchu turyst.	1 tydz. w VI sem.			
Zagospodarowanie turyst.	1 tydz. w VIII sem.			
Objazd turystyczny	1 tydz. w VI sem.			
Obóz wędrowny	2 tyg. po I roku			
Obóz krajoznawczy	2 tyg. po II roku			
Zajęcia fakultatywne				
/przewodnictwo, pilotaż wycieczek krajowych i zagranicznych, przodownicy i instruktorzy turystyki kwalifikowanej/				
Wycieczka w ramach zdobywania uprawnień "Organizator turystyki"	2 - 3 dni			

TREŚĆ PROGRAMU

A/ Wykłady

Pojęcie krajoznawstwa - jego ewolucja, zakres i funkcja we współczesnym społeczeństwie. Główne kierunki i formy pracy krajoznawczej w Polsce: popularyzacja wiedzy o kraju, regionalizm krajoznawczy, krajoznawstwo turystyczne, działalność paranaukowa. Organizacja krajoznawstwa w Polsce i innych krajach /ZSRR, NRD, Czechosłowacji/. Krajoznawstwo w różnych środowiskach społecznych /np. młodzieży szkolnej, studentów, w środowisku wiejskim itp./ Rola kadry specjalistycznej /programowej/ w realizacji celów krajoznawstwa. Zasady programowania imprez turystycznych z krajoznawczego punktu widzenia.

Walory krajoznawcze - pojęcie, stan badań. Systematyka walorów krajoznawczych i ocena ich przydatności dla programowania turystyki. Struktura przestrzenna walorów krajoznawczych w Polsce /centra, zespoły, ośrodki, obiekty, strefy koncentracji/. Percepcja walorów krajoznawczych w różnych grupach odbiorców. Próba paralelizacji regionalizacji turystyczno-krajoznawczych Polski.

Zastosowanie metod krajoznawczych /kompleksowej, infiltracji/ w poznawaniu terenu na przykładzie jednego wybranego regionu /np. Karpaty - miejsce Karpat na mapie Europy, geneza gór, rozwój rzeźby w obszarze karpackim, rzeźba jako walor krajoznawczy, wody jako walor krajoznawczy, ocena przyrody ożywionej z punktu widzenia atrakcyjności krajoznawczej/.

Infiltracja metod i treści krajoznawczych do turystyki zagranicznej.

B/ Ćwiczenia

Źródła wiedzy krajoznawczej, ich rodzaje, systematyka. Literatura turystyczno-krajoznawcza, układ pozycji, zawartość treściowa, sposób redagowania, serie wydawnicze.

Inwentaryzacja krajoznawcza jako przykład metody kompleksowej. Formy, metody, zadania inwentaryzacji. Przygotowanie konspektu inwentaryzacji krajoznawczej. Udział w posiedzeniu Klubu Instruktorów Krajoznawstwa.

Zajęcia kulturalno-rozrywkowe w turystyce, infiltracja treści krajoznawczych do zajęć kulturalno-rozrywkowych, opracowanie scenariuszy wybranych zajęć i ich prezentowanie.

Treści krajoznawcze w programowaniu imprez turystycznych, opracowanie i prezentacja wzorcowych programów, etapy organizacji imprezy i infiltracja treści krajoznawczych w poszczególnych fazach organizacji.

Trasy i szlaki turystyki krajoznawczej w Polsce. Przebieg tras, ich rodzaje, ocena walorów krajoznawczych tras, opracowanie komentarza z wykorzystaniem dostępnych źródeł wiedzy krajoznawczej /opis walorów/ i przewodnicka prezentacja trasy. Zastosowanie metod krajoznawczych w poznawaniu terenu na przykładzie jednego regionu, korelacja z wykładem: Karpaty - historia regionu, osadnictwo i stosunki demograficzne, miejsca upamiętnione w historii. Etnografia regionu karpackiego, układy zabytkowe. Gospodarka regionu /rolnictwo, pasterstwo, sadownictwo, przemysł, turystyka/, walory współczesnych osiągnięć. Karpaty w literaturze pięknej i sztuce.

Omówienie programu obozu krajoznawczego, rozdział zadań, przygotowanie narzędzi i techniki badań terenowych.

Literatura obowiązkowa

1. Burchard P.: Krajoznawstwo w NRD. Ziemia 1967
2. Czarnowski A.: Poradnik metodyczny ZG PTTK. Warszawa 1981
3. Kostrowiccy I. J.: Polska. Arkady 1980
4. Krajoznawczy program turystyki ZG PTTK 1980 /broszura/ lub tekst ogłoszony w LMT Światowid czerwiec 1980 albo w Gościńcu kwiecień 1980
5. Kruczek Z.: Metodyka krajoznawstwa. Kraków AWF 1979
6. Lipniacki W.: Inwentaryzacja krajoznawcza. Wrocław PTTK 1979
7. Materiał do dyskusji przed kongresem krajoznawczym - PTTK 1978-80, jeden z 16 tomów do wyboru

8. Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski A., Iwicki S.: Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznego miejscowości krajoznawczych w Polsce. Warszawa, Instytut Turystyki 1979
9. Zasady kształtowania postaw społecznie pożądanych w imprezach turystycznych. Kraków GKT; AWF 1981 lub Rynek Turystyczny 1981 nr 3
10. Ziemia 1970 - artykuły - Czarnowski A.: Nowoczesna popularyzacja krajoznawcza; Kamiński A.: Krajoznawstwo jako problem kultury masowej.

Literatura uzupełniająca

1. Bohdanowicz J., Mikułowski B.: Wybrane zagadnienia turystyki krajoznawczej w świetle polskiej literatury przedmiotu. Aspekty społeczno-geograficzne. Zeszyty Naukowe AWF Wrocław 1980 nr 25.
2. Kruczek Z., Sacha S.: Geografia turystyczna Polski. Wyd. I. Kraków PTE, 1979.
3. Skalski J.: Problemy wykorzystania środowiska geograficznego w turystyce ze szczególnym uwzględnieniem turystyki krajoznawczej. Jantarowe Szlaki 1980 nr 1/75.
4. Lipniacki W.: Wstęp do działalności poznawczej w krajoznawstwie. Jantarowe Szlaki 1980 nr 1/75.
5. Wskazana literatura do pogłębiania wiadomości krajoznawczych o wybranym regionie kraju, np. do Regionu Karpackiego:
 - a/ Kondracki S.: Geografia fizyczna Polski. PWN 1978
 - b/ Kondracki S.: Karpaty. WSiP 1979
 - c/ Kotański S.: Jak powstały góry. Wyd. Geologiczne 1969
 - d/ Z serii Przyroda Polska wydawnictwa WP.
Strojny W.: Pieniny /1969/, Zarzycki K., Głowaciński Z.: Bieszczady /1970/, Stecki K.: Tatry /1979/, Ziemia Sądecka /1979/
 - e/ Góry w kulturze polskiej. Kraków ZG PTTK 1974

- f/ Góry w literaturze współczesnej. Kraków PTTK 1979
- g/ Kamoccy M. J.: Z zagadnień etnograficznych woj. krakowskiego, Kraków WOLT 1975
- h/ Michalikowska M., Chrzastkowski Z. S.: Folklor Lachów sądeckich. Warszawa COUMK 1977
- i/ Turystyka górską. Podręcznik dla kadr PTTK /w druku/. Zeszyty dotyczące zagadnień przyrodoznawstwa i kulturoznawstwa górskiego
- j/ Monografie WAG Kraków, O karpaccich powiatach
- k/ Zestaw przewodników turystycznych, a szczególnie przewodniki W. Krygowskiego - Beskidy. T. I-VI, różne wydania Nyki J.: Gorce, Pieniny, Tatry /wszystkie wyd. Sport i Turystyka/
- l/ Vademecum turystyczne województw:
 - tarnowskiego /Z. Kruczek/ - Kraków, KAW 1982
 - nowosądeckiego /A. Czarnecka, Z. Kruczek i inni/ w druku
 - bielsko-bialskiego
 - krośnieńskiego.
- ł/ Wybrane artykuły /po jednym/ z:
 - Wierchy - rocznik KTG ZG PTTK
 - Gościniec - miesięcznik ZG PTTK
 - Karpaty /pismo przewodników turystyki górskiej/.

Jerzy Wrona
Akademia Ekonomiczna
w Krakowie

WIELKOŚĆ GLOBALNEGO RUCHU TURYSTYCZNEGO OBLICZONA
WEDŁUG SPRZEDAŻY PIECZYWA NA PRZYKŁADZIE REGIONU
BIESZCZADZKIEGO

Oczywistą jest sprawą, że statystyka ruchu turystycznego opierająca się na zestawieniach noclegów udzielonych turystom we wszelkiego rodzaju obiektach rejestrowanej bazy noclegowej jest niepełna. Przede wszystkim nie ujmuje osób biwakujących we własnych namiotach, uczestników jednodniowego ruchu weekendowego, wycieczkowiczów nie zatrzymujących się w bazie noclegowej na obszarze badanego regionu, osób korzystających z nierejestrowanych kwater prywatnych, itp.

W prezentowanym doniesieniu przedstawiono sposób obliczania globalnego /całościowego/ ruchu turystycznego na obszarze regionu bieszczadzkiego w roku 1976, wzorując się na metodzie mąki /chleba/ F. Cribier. Wydaje się, że peryferyjne położenie regionu bieszczadzkiego i jego specyfika ułatwiają zastosowanie właśnie tej metody.

Jak wiadomo, obszary intensywnych migracji turystycznych cechują się wyraźnymi zmianami w wielkości konsumpcji pieczywa, gdyż turyści zakupują chleb na miejscu. Statystyki sprzedaży wykazują wyraźny wzrost jego zakupów w okresie sezonu turystycznego. Generalnie wzrost zakupów proporcjonalny jest do wzrostu ruchu turystycznego. Jeśli okres zniw pokrywa się z letnim sezonem turystycznym, obraz ten mogą nieco deformować zwiększone zakupy chleba przez ludność wiejską w tym okresie natężenia prac polowych. Jednak w przypadku właściwie prawie całych Bieszczadów klasyczny okres zniw zbożowych nie występuje.

Korzystna dla tego rodzaju obliczeń jest również mała

liczba ludności stałej Bieszczadów i z braku znaczących zasiewów pszenicy nie wypiekanie prawie wcale chleba z własnej mąki. Duży wpływ na zwiększenie dokładności zastosowanej tutaj metody ma ograniczenie regionu bieszczadzkiego z dwóch stron granicami państwowymi, co m.in. utrudnia "przerzuty" pieczywa poza badany obszar i zwiększa dokładność statystyki sprzedaży. Ważne jest również, że nie występują tu /z wyjątkiem rejonu Sanoka/ liczniejsze przyjazdy i wyjazdy do pracy poza analizowany teren.

Tabela 1

Sprzedaż pieczywa na obszarze regionu bieszczadzkiego /1976/

Miesiące	I	II	III	IV	V	VI
Ilość w tonach	908	868	985	980	988	1091

Miesiące	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ilość w tonach	1337	1182	1056	1049	942	921

Źródło: Dane ogólne sporządzone wg statystyk szczegółowych RSZiZ oraz GS SCH.

Globalną wielkość ruchu turystycznego w regionie bieszczadzkim na podstawie sprzedaży pieczywa obliczono w następujący sposób. Przyjęto, że w miesiącach I-IV i XI-XII, w których warunki klimatyczne wykluczają możliwość biwakowania, a jednodniowy ruch weekendowy i ruch wycieczkowy są znikome, sprzedane pieczywo /5604 ton - tab. 1/ konsumuje ludność stała i turyści, których dokładną liczbę znamy z rejestracji noclegowej. W okresie V-X skonsumowano 6703 ton pieczywa, czyli o 1099 ton więcej niż w półroczu "zimowym". Pieczywo to skonsumowali więc przyjezdni, bo liczba ludności stałej jak i spożycie przez nią chleba nie ulegają istotnym zmianom w ciągu roku. Uwzględnia-

jąc, że przeciętne spożycie pieczywa¹ wynosi 0,28 kg dziennie /średnia ze spożycia w rodzinach pracowniczych, robotniczo-chłopskich i chłopskich obliczona na podstawie danych zawartych w wydawnictwie "Budżety gospodarstw domowych w 1975 roku", Statystyka Polski, GUS, Warszawa 1976/, wyliczono, że globalny ruch turystyczny w regionie bieszczadzkim wyniósł w badanym roku 4,2 mln osobodni. Na wartość tę złożyła się wartość powstała przez podzielenie sumy 1099 ton przez normę dzienną spożycia chleba, tj. 28 dag, plus liczba osobonoclegów z półrocza "zimowego".

Otrzymana wartość właściwie powinna być nieco skorygowana, gdyż należałoby uwzględnić fakt, że różnica między pieczywem dostarczonym do punktów sprzedaży detalicznej i hurtowej a skonsumowanym przez klientów /tu turystów/ szacowana jest na około 5%.

Zakładając, że obliczona za pomocą spożycia pieczywa globalna wielkość ruchu turystycznego w regionie bieszczadzkim odpowiada jego faktycznej wielkości, to z porównania z liczbą turystów zarejestrowanych /1575 tys./ wynika, że w Bieszczadach tylko co trzeci /dokładnie 2,7/ turysta jest ujmowany przez statystykę turystyczną.

Sezonowość globalnego ruchu turystycznego w Bieszczadach obliczono w ten sposób, że średnie miesięczne spożycie pieczywa w okresie "zimowym" /934 t/ i średni miesięczny ruch turystyczny w tym okresie /45 tys./ przyrównano do miesiący letnich. Rejestrowany ruch turystyczny w miesiącach I-IV i XI-XII uznano z pewnym przybliżeniem /niedomiar/ za globalny ruch turystyczny na tym obszarze.

Z analizy miesięcznego rozkładu globalnego ruchu turystycznego w całych Bieszczadach wynika, że są one typowym regionem turystyki letniej, zaczynającej się w maju, a kończącej w

1. Przeciętna norma spożycia pieczywa przez turystów i wczasowiczów wymaga szczegółowych badań /uzależniona jest od wielu czynników/ celem jej dokładniejszego sprecyzowania. Przykładowo L. Kamiński /Metody badania wielkości ruchu turystycznego, Problemy Ekonomiczne 1976 nr 2/ podaje, że w 1974 roku w regionie tatrzańskim turysta spożywał średnio 27 dag pieczywa dziennie.

październiku, z apogeum przypadającym na lipiec. Globalny ruch turystyczny lipca przewyższał w 1976 r. ponad trzydziestokrotnie ruch turystyczny w miesiącach jesienno-zimowych /XI-IV/. Na początku sezonu turystycznego wzrost ruchu jest bardzo szybki, w lipcu osiąga ok. 1,5 mln osobodni, po czym następuje jego obniżanie, ale stopniowe. Powolne obniżanie natężenia ruchu turystycznego w jesieni jest głównie wynikiem utrzymywania się w Bieszczadach dobrej pogody we wrześniu i październiku, z czego korzystają liczni jeszcze wtedy turyści /szczególnie wędrowni, m.in. dużo jest wtedy studentów/ i wczasowicze.

Jarosław Fischbach
Uniwersytet Łódzki

WIELKOŚĆ I STRUKTURA RUCHU TURYSTYCZNEGO W BIESZCZADZKIM
PARKU NARODOWYM I JEGO NAJBLIŻSZYM OTOCZENIU
/Wyniki badań empirycznych - lipiec 1984/

W dotychczasowych opracowaniach odnoszących się do Bieszczadów mało miejsca poświęcono wielkości i strukturze ruchu turystycznego. Czyniono to najczęściej przy próbach obliczenia chłonności turystycznej /W. Bresler-Gaczek 1974, J. Kurzyński, S. Michalik 1982/. Określeniem wielkości ruchu turystycznego w Bieszczadach zajmował się także S. Wawrzyniak /1978/, opracowując plan przestrzennego zagospodarowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego, oraz J. Wrona /1980, 1982, 1983/. Wszystkie te opracowania opierały się na danych statystycznych uzyskanych z wojewódzkich urzędów statystycznych lub na hipotetycznych założeniach, które nie zostały dotychczas potwierdzone badaniami empirycznymi przeprowadzonymi bezpośrednio w terenie.

J. Kurzyński i S. Michalik /1982/ dążąc do ustalenia optymalnej pojemności turystycznej Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego najbliższego otoczenia przyjęli następujące założenia:

- wielkość ruchu turystycznego jest w dużym stopniu uzależniona od warunków atmosferycznych, te zaś są najkorzystniejsze w okresie od czerwca do października. W tym czasie jest 98 dni bardzo korzystnych i korzystnych do uprawiania turystyki. W okresie zimowym dni takich jest 25.

- długość szlaków turystycznych Bieszczadzkiego Parku Narodowego wynosi około 25 km, a na ich przejście potrzeba ok. 12 godzin.

- na szlaki może wychodzić średnio nie więcej niż 1 turysta na minutę, w ciągu ok. 3 godz. przedpołudniowych /jest to czas uwarunkowany przejściem poszczególnych wariantów tras i

możliwością powrotu do baz noclegowych przed zapadnięciem zmroku/. Przy powyższych założeniach maksymalne obciążenie szlaków Parku wyniesie przeciętnie ok. 720 osób w ciągu dnia, tj. 29 turystów na 1 km szlaku.

Inne metody obliczania wielkości optymalnego ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym podaje S. Wawrzyniak /1978/. Zakłada on, że natężenie tego ruchu jest uzależnione od wielkości bazy noclegowej. Autor podaje, iż w omawianym regionie pojemność tej bazy wynosi ok. 3000 miejsc noclegowych. Na tej podstawie oblicza szacunkową wielkość ruchu całorocznego na ok. 246 tys. osobodni. Przyjmując, iż przeciętny czas pobytu turysty w Bieszczadzkim Parku Narodowym i jego bezpośrednim zapleczu wynosi 8,3 dnia, otrzymano wartość ok. 43 tys. turystów rocznie.

S. Wawrzyniak przytacza, że według danych dyrekcji Bieszczadzkiego Parku Narodowego na szlakach turystycznych tego obszaru średnio dziennie w sezonie letnim, tj. lipcu i sierpniu, przebywało: 1973 - 1000 osób, 1974 - 1070, 1975 - 1150, 1976 - 1350 i w 1977 - 1450 osób.

Inne próby określenia kierunków i rozmiarów ruchu turystycznego S. Wawrzyniak przedstawia w oparciu o informacje uzyskane od przewodników i członków GOPR. Według nich maksymalnie dziennie trasą prowadzącą na Halicz i Tarnicę przechodzi ok. 600-800 osób, natomiast w okresie największego natężenia ruchu w ciągu dnia na terenie Parku i w jego otoczeniu przebywa ok. 3000 turystów, przy czym na:

- głównym obszarze rezerwatowym 900 osób - 30%
- obszarze rezerwatowym Połoniny Caryńskiej 500 osób - 15%
- pozostałych obszarach 1600 osób - 55%.

Opierając się na innych materiałach wyjściowych S. Wawrzyniak próbuje kolejny raz oszacować natężenie ruchu turystycznego w badanym terenie. Wielkość tego ruchu w skali roku ustalono już wcześniej na 43 tys. osób. Określając sezonowość ruchu na podstawie udzielonych noclegów zauważono, że w dwóch miesiącach wakacyjnych skupia się ponad 56% całego ruchu: stanowi to ok. 24 tys. osób. Przyjmując kolejne założenie, iż każdy z turystów podczas swojego pobytu w Bieszczadach odwiedzi

obszar Parku trzykrotnie: raz Połoninę Caryńską i dwa razy główny obszar rezerwatowy, otrzymano 72 tys. statystycznych osób odwiedzających Bieszczadzki Park Narodowy w okresie 60 dni. Daje to przeciętnie ok. 1200 osób w ciągu dnia, z tego 400 turystów na szlakach Połoniny Caryńskiej i 800 na głównym obszarze rezerwatowym.

W. Bresler-Gaczek /1974/ dokonuje podziału całych Bieszczadów, tj. dawnych powiatów leskiego i ustrzyckiego, na 5 pasm turystyczno-wypoczynkowych. Przy czym dwa pasma: Stuposiany-Tworylne i Cisna-Ustrzyki Górne identyfikuje jako obszary należące do Bieszczadzkiego Parku Narodowego i bezpośrednio do niego przylegające. Ocenia ich chłonność turystyczną na 47 229 osób, natomiast chłonność całego obszaru szacuje na 115 612 osób. Są to wartości zbliżone do proponowanych przez J. Kołodzieja i A. Szaro /1971/ - 155 tys. oraz M. Stalskiego /1969/ - 107 tys. osób.

Najwięcej opracowań z zakresu geografii turystyki w Bieszczadach jest autorstwa J. Wrony /1980, 1982, 1983a, 1983b/. M.in. dotyczą one ruchu turystycznego. Są to jednak prace odnoszące się do całego obszaru Bieszczadów Polskich, do którego autor zalicza także Sanok, a więc jest to inna skala opracowania. Materiałami wyjściowymi do tych badań były w większości dane uzyskane z urzędów statystycznych, brak natomiast bezpośrednich pomiarów terenowych.

J. Wrona /1983b/ podaje, że w 1976 roku w regionie bieszczadzkim zarejestrowano łącznie 373,5 tys. turystów i 1574,7 tys. osobonoclegów, przy czym w Bieszczadzkim Parku Narodowym i w jego otoczeniu ruch turystyczny charakteryzował się małym natężeniem w porównaniu z pozostałymi terenami. Opracowanie to dotyczy nie tylko wielkości ruchu turystycznego, ale także jego struktury, sezonowości, czasu pobytu i pochodzenia terytorialnego turystów.

M e t o d a b a d a ń

Materiały dotyczące ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym i w jego bezpośrednim otoczeniu zostały zebrane

ne podczas sezonu letniego 1984 roku¹. Pomiaru wykonano w pięciu dwuosobowych zespołach, które rozlokowane zostały w punktach wyjściowych na wszystkie szlaki turystyczne prowadzące do Bieszczadzkiego Parku Narodowego, i w jego najbliższym otoczeniu /patrz ryc. 1/.

Badania prowadzone były w godzinach największego natężenia ruchu turystycznego, tj. od 9 do 18. Dotyczyły one rejestracji wielkości ruchu na poszczególnych szlakach. Prowadzone badania ankietowe pozwoliły na ustalenie struktury demograficzno-zawodowej, miejsca zamieszkania, długości pobytu w Bieszczadach oraz znajomości tego pasma górskiego.

Warunki klimatyczne w dniu pomiaru, tj. 17 lipca 1984 roku, były dobre, dzień był słoneczny ze stosunkowo dobrą widocznością. Temperatura powietrza wynosiła 17-19°C, nie wystąpiły opady atmosferyczne, a więc były to warunki dogodne do odbywania wycieczek górskich.

Zaletą badań jest wykonanie po raz pierwszy dokładnych terenowych pomiarów wielkości i struktury ruchu turystycznego w Bieszczadach. Mankamentem pomiarów było pominięcie niewielkiego, jak sądzę, ruchu przed godz. 9.00 i po godz. 18.00. W dwóch punktach znajdujących się w Ustrzykach Górnych przy szlaku na Rozsypaniec i na Wlk. Rawkę badania rozpoczęto z kilkunastominutowym opóźnieniem, co mogło wpłynąć na pewne zniekształcenie wyników.

Pomiar prowadzony przez jeden dzień ma charakter sondażowy i tak też należy traktować uzyskane wyniki.

W i e l k o ś ć i n a t ę ż e n i e r u c h u t u r y s t y c z n e g o n a p o s z c z e g ó l n y c h s z l a k a c h

Na obszarze objętym badaniami w ciągu 9 godzin /9.00 - 18.00/ zarejestrowano na szlakach turystycznych 556 osób, przy czym rozkład przestrzenny i czasowy tego ruchu był bardzo nie-

1. W trakcie programowych praktyk zorganizowanych przez pracowników Zakładu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego dla studentów III roku specjalizacji "geografia turystyki". Koncepcja pomiaru została opracowana przez autora artykułu.

równomierny. Największą liczbę turystów odnotowano na szlakach prowadzących przez Ustrzyki Górne. Zaczynają się tu trzy trasy prowadzące na: Rozsypaniec przez Krzemień /czas przejścia ok. 5,0 godz./, Wlk. Rawkę /2,5 - 3,0 godz./ i Połoninę Caryńską z zejściem do Brzegów Górnych /3,5 godz./ /W. Krygowski 1975/.

Ogółem na szlakach tych przebywały 422 osoby, tj. 75,9% badanej populacji. Największa liczba turystów wędrowała szlakiem prowadzącym na Rozsypaniec /203 osoby/. Mniejsze natężenie ruchu było na drodze prowadzącej na Wlk. Rawkę /146 osób/. Pozostałe ścieżki turystyczne były już mniej uczęszczane. Przez Połoninę Wetlińską z przejściem przez punkt pomiarowy w Brzegach Górnych przeszło 91 turystów, a przez Połoninę Caryńską 73. Najmniejszy ruch turystyczny był na odcinkach szlaków prowadzących z Bereżek na Magurę Stuposiańską i z Krzemienia przez Pszczeliny do Dwernika: wynosił odpowiednio 19 i 24 osoby.

Na wszystkich sześciu badanych trasach odnotowano obecność turystów indywidualnych, i tylko na czterech stwierdzono grupy zorganizowane. Turysty indywidualni najczęściej wybierali szlaki prowadzące przez Połoninę Caryńską i Wetlińską. Zarejestrowano na nich po sześćdziesiąt kilka osób w ciągu dnia. Na drodze wiodącej na Krzemień i Rozsypaniec wędrowało w ciągu 9 godzin 48 turystów niezorganizowanych. Pozostałe trasy miały mniejszą frekwencję, po około dwudziestu kilku turystów.

Grupy zorganizowane wybierały najczęściej szlaki prowadzące z Ustrzyk Górnych, gdzie znajduje się dobrze rozwinięta baza noclegowa PTTK, ZHP i studencka. Przez miejscowość tę prowadzą także stałe trasy obozów wędrownych. Turysty zorganizowani dominowali na trasach prowadzących na Rozsypaniec - stanowili oni 80,3% ogółu osób przemierzających ten odcinek drogi /6 grup liczących łącznie 155 turystów/ oraz na Wlk. Rawkę /9 grup i 120 osób/. Natomiast na szlaku prowadzącym na Połoninę Caryńską wędrowała jedna ośmioosobowa grupa, a przez Połoninę Wetlińską 2 grupy /22 osoby/. Ogółem na wszystkich punktach pomiarowych zarejestrowano 18 grup, były to wszystko grupy młodzieżowe. Ich głównym organizatorem /12 grup/ był Związek Harcerstwa Polskiego, który od 1974 roku prowadzi na tym terenie akcję Bieszczady'40. Organizatorami pozostałych obozów wędrow-

nych były: szkoły /3/, Almatu /2/ oraz kościół /1/. Liczebność turystów w grupach była bardzo zróżnicowana. Najliczniejszy zespół składał się z 32 osób, najmniejszy zaś z 7. Dominowały jednak grupy liczące kilkunastu uczestników.

Tabela 1

Ruch turystyczny grup zorganizowanych na szlakach bieszczadzkich zarejestrowany w dniu 17 lipca 1984 r.

Szlak turystyczny	Liczba grup	Liczba turystów	Płeć		Organizator
			M	K	
Ustrzyki Górne - Wielka Rawka	9	120	69	51	ZHP-5; Almatu-1; szkoła-2; kościół-1
Ustrzyki Górne - Rozsypaniec	6	155	101	54	ZHP-4; Almatu-1; szkoła-1
Brzegi Górne - Połonina Wetlińska	2	22	7	15	ZHP-2
Brzegi Górne - Poł. Caryńska	1	8	4	4	ZHP-1 grupa

Godzinowy rozkład ruchu turystycznego wykazywał duże dysproporcje w ciągu dnia. Można wyróżnić dwa wyraźne maksima przypadające na godziny między 10 a 12 oraz od 17 do 18. W przedpołudniowym szczycie ruchu, w każdej godzinie pomiarowej odnotowano po 90 turystów na wszystkich punktach badawczych. Podczas drugiego maksimum przypadającego na późne godziny popołudniowe zarejestrowano 92 osoby. Najmniejszy ruch był w godzinach 9-10: zaledwie 17 turystów, oraz 16-17: 12 osób.

Wzrost liczby turystów wyruszających na szlaki po godz. 10-tej należy najprawdopodobniej tłumaczyć zwiększeniem dostępności komunikacyjnej /więcej kursów autobusów PKS/. Istotne

znaczenie ma też długość tras turystycznych; na przejście najdłuższej z nich, z Ustrzyk Górnych na Rozsypaniec i z powrotem do miejsca wyjściowego, potrzeba łącznie ok. 8 godz., nie zachodzi więc konieczność wyruszania w góry we wczesnych godzinach rannych.

W pozostałych przedziałach czasowych liczba osób na wszystkich punktach pomiarowych wahała się między 53 a 70. Dokonując dalszych porównań czasowego rozkładu ruchu turystycznego celowe jest uwzględnienie podziału tras na odcinku podejściowe i zejściowe. Przy takim ujęciu zaznaczają się dwie odmienne tendencje. Największą liczbę osób na szlakach podejściowych zanotowano w godzinach przedpołudniowych, z maksimum w okresie 10-11 i 11-12: po 86 osób w ciągu godziny. Po godz. 12-tej nastąpił ponad dwukrotny spadek liczby turystów rozpoczynających swoje wycieczki: do ok. 30-40 osób w godz. 12-13 i 13-14. W późniejszym okresie wielkość ruchu jeszcze bardziej maleje: do ok. 5-10 osób/godz., wyjątek stanowi czas między 15 a 16, kiedy to na szlaki podejściowe wyruszyło 16 turystów. Wybierali oni głównie trasy krótsze, np. Połoninę Wetlińską.

Zaznaczy się również wyraźne zróżnicowanie liczby turystów na szlakach podejściowych przy rozróżnieniu podziału na turystów indywidualnych i grupy zbiorowe. Ruch turystyczny indywidualny trwał przez cały czas prowadzenia badań, z kulminacją w godzinach 10-11; zarejestrowano wtedy 37 osób. Natomiast turyści zorganizowani wyruszali na trasy podejściowe w okresie między 10-tą a 15-tą; najwięcej ich wyszło w godz. 11-12, ogółem odnotowano 71 osób; później, w miarę upływu czasu, wielkość tego ruchu malała, aby po godzinie 15-tej zupełnie ustać.

Odmienne tendencję wykazuje analiza czasowego rozkładu wielkości ruchu turystycznego na trasach zejściowych. W początkowym okresie badań nie zanotowano ani jednego turysty schodzącego z gór; w późniejszym czasie, tj. między 10-tą a 12-tą, zjawisko to wystąpiło sporadycznie - zarejestrowano wtedy po 4 osoby w każdej godzinie pomiarowej. Byli to turyści indywidualni powracający najczęściej z krótszych tras, np. Połoniny Caryńskiej i Magury Stuposiańskiej. Wzrost liczby powrotów turystów ze szlaków górskich nastąpił w godz. 12-16, kiedy po-

wracały osoby z wycieczek półdniowych, kilkugodzinnych. Następnie między 16-tą a 17-tą natężenie ruchu bardzo wyraźnie zmalało, do pięciu osób, aby po godzinie 17-tej osiągnąć najwyższą wartość 87 turystów. Były to osoby powracające zarówno z wycieczek całodziennych, jak i poobiednich /patrz ryc. 2, 3 i 4/.

Charakterystyka demograficzno - - zawodowa turystów

Wśród turystów wędrujących po szlakach Bieszczadów zaznaczyła się bardzo wyraźna dominacja ludzi młodych, w wieku 11-30 lat. Była to głównie młodzież szkolna i studencka. Wśród turystów indywidualnych stanowili oni 89,7% ogółu osób zarejestrowanych podczas badań. Z przyczyn technicznych niemożliwe było dokładne określenie wieku każdego turysty w grupach zorganizowanych. Na podstawie analizy organizatorów obozów wędrownych stwierdzić jednak można, że były to wyłącznie grupy młodzieżowe, wśród których ok. 90-95% stanowili uczniowie szkół i studenci. Bez większego błędu można stwierdzić, że osób w wieku do 30 lat wśród grup zorganizowanych było ok. 275-285. Daje to łącznie z turystami indywidualnymi ok. 510 osób, tj. 90,2% wszystkich ankietowanych na szlakach w dniu 17 lipca 1984 roku.

Podczas badań nie zanotowano ani jednego dziecka w wieku poniżej 10 lat oraz osób, które ukończyły 50-ty rok życia. Można więc stwierdzić, iż turystyka w Bieszczadach nie ma charakteru rodzinnego, nie spotyka się tu wędrujących rodzin z dziećmi.

Wśród turystów indywidualnych udział osób w wieku powyżej 30 lat jest bardzo mały; ogółem turystów takich było 25, w tym 16 osób w przedziale wieku 31-40 i 9 osób w wieku 41-50 lat /patrz ryc. 5/.

Wśród ogółu turystów zaznacza się przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet. Stosunek ten wynosił 347:209, czyli na 1 kobietę przypadało 1,7 mężczyzny. Wśród turystów indywidualnych współczynnik ten wynosił 1:2,05, a wśród grup zorganizowanych był niższy - 1:1,45.

Strukturę zawodową turystów analizowano tylko w odniesieniu do osób odbywających wędrowki indywidualne.

Tabela 2

Struktura zawodowa turystów indywidualnych ankietowanych na szlakach bieszczadzkich w dniu 17 lipca 1984 r.

Zawód	Liczba turystów	Udział %
Uczeń	74	29,5
Student	92	36,6
Robotnik	9	3,6
Prac. inż.-techn.	42	16,7
Wolne zawody	11	4,4
Nauczyciel	11	4,4
Ekonomista	7	2,8
Pielęgniarka	2	0,8
Emeryt	3	1,2
Zącznie	251	100,0

Ze względu na znaczny udział młodzieży wśród uczestników ruchu turystycznego zrozumiąca jest liczebna przewaga studentów: 92 osoby, tj. 36,6% ogółu turystów indywidualnych, oraz uczniów różnego typu szkół: 74 osoby, tj. 29,5%. Osoby zawodowo czynne stanowiły 32,7% /82 turystów/, byli to głównie ludzie z wyższym wykształceniem, reprezentujący wolne zawody, ekonomiści, nauczyciele i grupa pracowników inżynieryjno-technicznych. Bardzo mały był udział robotników oraz emerytów.

P o c h o d z e n i e t e r y t o r i a l n e

Ankietowani turyści pochodzili z różnych regionów Polski. Cechą charakterystyczną był fakt, iż rekrutowali się oni głównie z obszarów o wysokim stopniu urbanizacji i industrializacji. Rozwój przemysłu oraz rozbudowa sieci miast powodują niekorzystne zmiany w środowisku przyrodniczym, przyczyniając się

do wzrostu uciążliwości życia miejskiego. Nieodzownym więc warunkiem utrzymania równowagi psychicznej i fizycznej oraz regeneracji sił stały się wyjazdy turystyczne mieszkańców dużych miast poza granice stref zurbanizowanych. Stąd też ludność miejska wykazuje dużo wyższą aktywność turystyczną od mieszkańców obszarów słabo zurbanizowanych /patrz ryc. 6/.

Przy rozpatrywaniu pochodzenia terytorialnego zaznacza się wyraźna dominacja dwóch województw: warszawskiego i gdańskiego, z których przyjechało po około 110 osób; w sumie stanowi to 39,7% ogółu ankietowanych turystów. Byli to głównie uczestnicy obozów wędrownych; z woj. gdańskiego przyjechało 96 turystów zorganizowanych i 14 indywidualnych, a z warszawskiego 88 zorganizowanych i 23 indywidualnych. Grupy warszawskie reprezentowali głównie harcerze - środowisko warszawskie jest najaktywniejsze w akcji Bieszczady'40 - natomiast z Gdańska przyjechały wycieczki szkolne i studenckie. Po kilkadziesiąt osób przybyło w Bieszczady z województw: lubelskiego - 51 /32 turystów zorganizowanych i 19 indywidualnych/, katowickiego - 43 /7 + 36/, poznańskiego - 39 /16 + 23/, kieleckiego - 32 /24 + 8/, wrocławskiego - 30 /18 + 12/. Natomiast niewielu turystów pochodziło z terenów o niskim stopniu urbanizacji, np. suwalskie - 4 osoby, sieradzkie - 1 osoba. Brak było turystów z takich woj. jak: ciechanowskie, łomżyńskie, siedleckie, przemyskie itd. Nieliczne osoby rekrutowały się z woj. krośnieńskiego i obszarów ościennych. Pozwala to na wyciągnięcie wniosków, iż odległość miejsca zamieszkania turystów od obszaru, w którym wypoczywają, w tym konkretnym przypadku odgrywa niewielką rolę. Decydują tu wymienione już wcześniej czynniki.

Długość pobytu turystów

Deklarowany przez turystów czas pobytu w Bieszczadach wahał się od 3 do 36 dni.

Podobnie jak przy analizie pozostałych elementów, ponownie większe zróżnicowanie występuje w przypadku turystów indywidualnych, których dotyczą podane niżej ekstremalne wartości. Najczęściej turyści przebywają w Bieszczadach około dwóch tygodni, aż 103 turystów deklarowało, że ich pobyt w tym pasmie

górkim miał trwać 11-15 dni. Do sporadycznych należały pobyty krótsze niż 6 dni. Średnia długość pobytu turystów indywidualnych w Bieszczadach wynosiła 14,6 dnia, a więc jest to okres znacznie dłuższy niż podają to S. Wawrzyniak /1978/ i J. Wrona /1983/. Stosunkowo długi okres pobytu turystów w Bieszczadach wiąże się z dużą powierzchnią tego pasma górkiego /ok. 1556 km²/ i niemożnością poznania go w ciągu kilkudniowych wycieczek. Ważnym elementem wydaje się też peryferyjne położenie tego regionu w kraju oraz bardzo słaba dostępność komunikacyjna. Podejmując trudy podróży turyści pragną spędzić tu co najmniej kilkanaście dni.

Tabela 3

Deklarowana długość pobytu w Bieszczadach
przez turystów indywidualnych i zorganizowanych

Liczba dni	Liczba turystów indywidualnych	Grupy zorganizowane		Łączna liczba turystów	%
		liczba	liczba turystów		
1 - 5	6	-	-	6	1,1
6 - 10	64	3	22	86	15,5
11 - 15	103	9	214	317	57,0
16 - 20	37	-	-	37	6,6
powyżej 20	41	6	69	110	19,8
Łącznie	251	18	305	556	100,0

Wśród grup zorganizowanych przeważały pobyty 14-dniowe. Często również organizowano obozy 21 i 24-dniowe. Nie zarejestrowano natomiast ani jednego pobytu krótszego niż 6 dni. Średnia długość pobytu turystów zorganizowanych wynosiła 16,1 dnia.

Z n a j o m o ś ć B i e s z c z a d ó w

Stopień znajomości Bieszczadów przez turystów indywidual-

nych określono na podstawie deklarowanej liczby pobytów w tym pasmie górskim.

Tabela 4

Deklarowana przez turystów indywidualnych liczba
dotychczasowych pobytów w Bieszczadach

Liczba pobytów	Liczba turystów	%
1	122	48,5
2	54	21,5
3	20	8,0
4	12	4,8
5	20	8,0
powyżej 5	23	9,2

Ponieważ znaczną część turystów stanowiła młodzież, zrozumiały stały się wysoki odsetek osób, które po raz pierwszy przyjechały w ten region Polski. Stosunkowo dużo osób przebywało tu po raz wtóry. Bieszczady mają też swoich zagorzałych zwolenników, którzy przemierzali szlaki tego pasma już 12-15-krotnie.

W przypadku grup zbiorowych element ten nie podlegał dokładnej analizie. Jednak z przeprowadzonych wywiadów należy wnioskować, iż znaczny procent uczestników wycieczek zorganizowanych przebywał w Bieszczadach nie po raz pierwszy. Szczególnie uwidoczniło się to wśród grup harcerskich, których akcja Bieszczady '40 ma już swoje ponad 10-letnie tradycje, a także wśród grup studenckich z Warszawy. Przedstawiciele tych środowisk posiadają tu własną bazę turystyczną.

W n i o s k i

Przeprowadzone w szczycie sezonu turystycznego /lipiec 1984/ badania nad wielkością i strukturą ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym pozwalają stwierdzić, że:

1. Duże jest zróżnicowanie tego ruchu na poszczególnych trasach; największą liczbę turystów odnotowano na szlakach rozpoczynających się w Ustrzykach Górnych i prowadzących na Rozsypaniec, Wielką Rawkę i Połoninę Caryńską.

2. Wielkość ruchu turystycznego, jaka wynika z badań terenowych, jest mniejsza niż w cytowanych wcześniej opracowaniach. Może to być jednak efektem prowadzenia pomiarów tylko w dniu powszednim. Należy przypuszczać, iż w dniach wolnych od pracy ruch turystyczny będzie nieznacznie większy, lecz wymaga to potwierdzenia w trakcie dalszych badań.

3. Zdecydowanie dominują wśród turystów ludzie młodzi w wieku do 30 lat, stanowili oni ponad 90% badanej populacji.

4. Wśród ludności zawodowo czynnej przeważały osoby z wyższym wykształceniem, reprezentujące najczęściej wolne zawody, nauczycielstwo oraz grupę pracowników inżynieryjno-technicznych.

5. Długość pobytu w Bieszczadach wynosiła przeciętnie 14-16 dni, a zatem znacznie więcej, niż podawano w dotychczasowych opracowaniach.

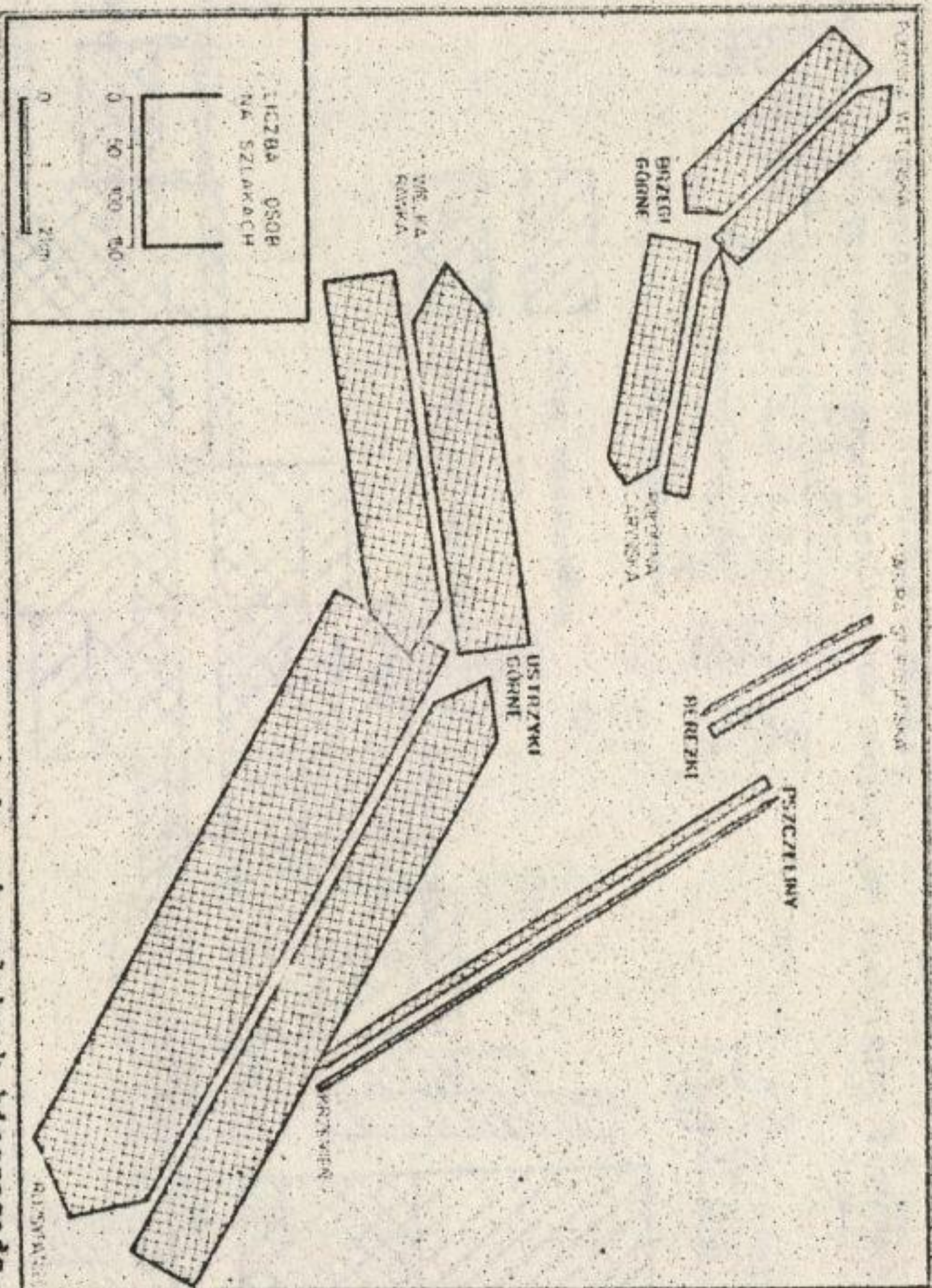
6. Stopień znajomości tego pasma górskiego był stosunkowo niski, gdyż około 50% turystów przebywało tu po raz pierwszy.

7. Zaznaczała się liczebna przewaga turystów zorganizowanych nad indywidualnymi.

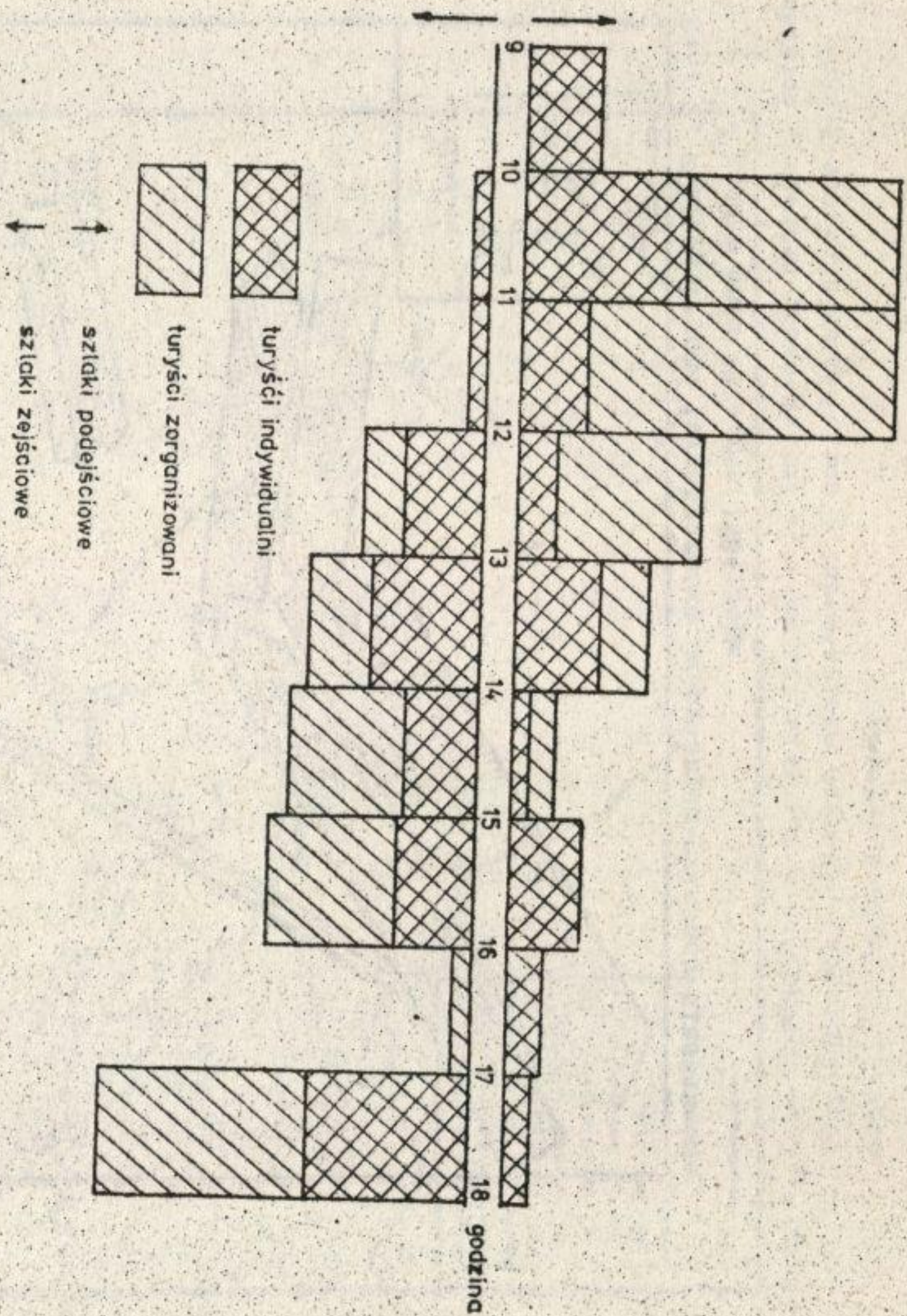
Przeprowadzone pomiary ruchu turystycznego potwierdziły specyfikę Bieszczadzkiego Parku Narodowego jako obszaru turystyki górskiej nie zagospodarowanego, ale umożliwiającego przez to bardziej bezpośredni kontakt z przyrodą. Wpływa to na ograniczenie grona osób korzystających z walorów turystycznych tego regionu głównie do ludzi młodych. Są to najczęściej osoby silne fizycznie, pragnące spędzić wolny czas w odmiennych warunkach niż te, w których mieszkają na stałe; atrakcję dla nich stanowi "puszczański tryb życia".

L i t e r a t u r a :

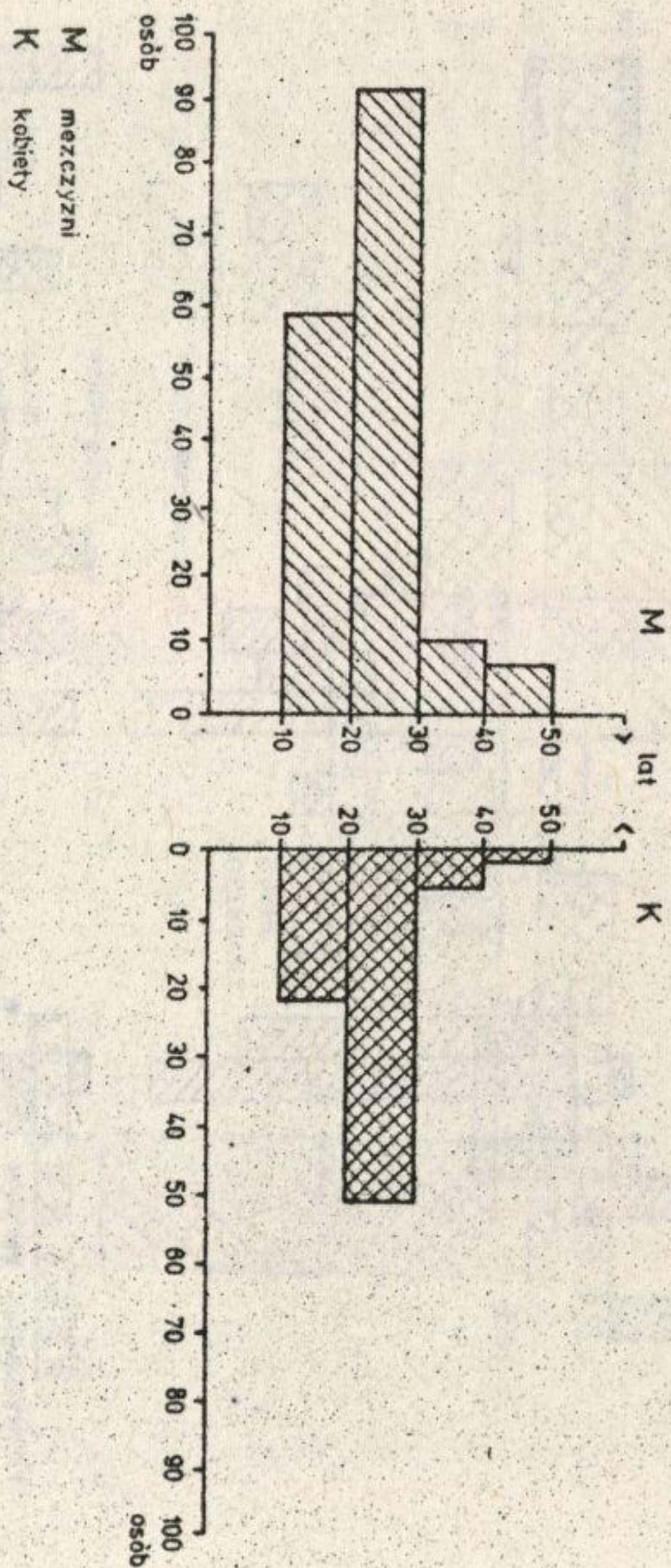
- Bresler-Gaczek W., 1974: Chłonność turystyczna a wymogi ochrony środowiska naturalnego regionu Bieszczadów. Czasopismo Geograficzne T. XLV z. 3
- Kołodziej J., Szaro A., 1971: Program zagospodarowania turystycznego terenów górskich woj. rzeszowskiego w świetle programu planu regionalnego. Materiały na konferencję naukową PTE, Zakopane 3-4.XI.1971
- Krygowski W., 1975: Bieszczady i Pogórze Strzyżowsko-Dynowskie /część wschodnia/. Warszawa, Sport i Turystyka
- Kurzyński J., Michalik S., 1982: Przyrodnicze podstawy wielkości i organizacji ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym. W: Zachowanie walorów przyrodniczych a pojemność turystyczna górskich Parków Narodowych w Polsce. Warszawa-Kraków, PWN
- Stalski M., 1969: Problematyka zagospodarowania przestrzennego na przykładzie regionu Solina-Myczkowce. Biuletyn KPZK z. 52
- Wrona J.: Turystyka w Bieszczadach Polskich. Studium z geografii turystyki. Praca doktorska. UJ Kraków 1980, maszynopis.
- Wrona J.: Ruch turystyczny w Bieszczadach Polskich. Zeszyty naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie nr 163
- Wrona J., 1983: Klasyfikacja miejscowości regionu bieszczadzkiego pod względem rozwoju funkcji turystycznej. Zeszyty naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie nr 167
- Wrona J., 1983: Turystyka w regionie bieszczadzkim. Kraków PAN
- Wawrzyniak S.: Ruch turystyczny na obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego strefy ochronnej. Wrocław 1978, maszynopis

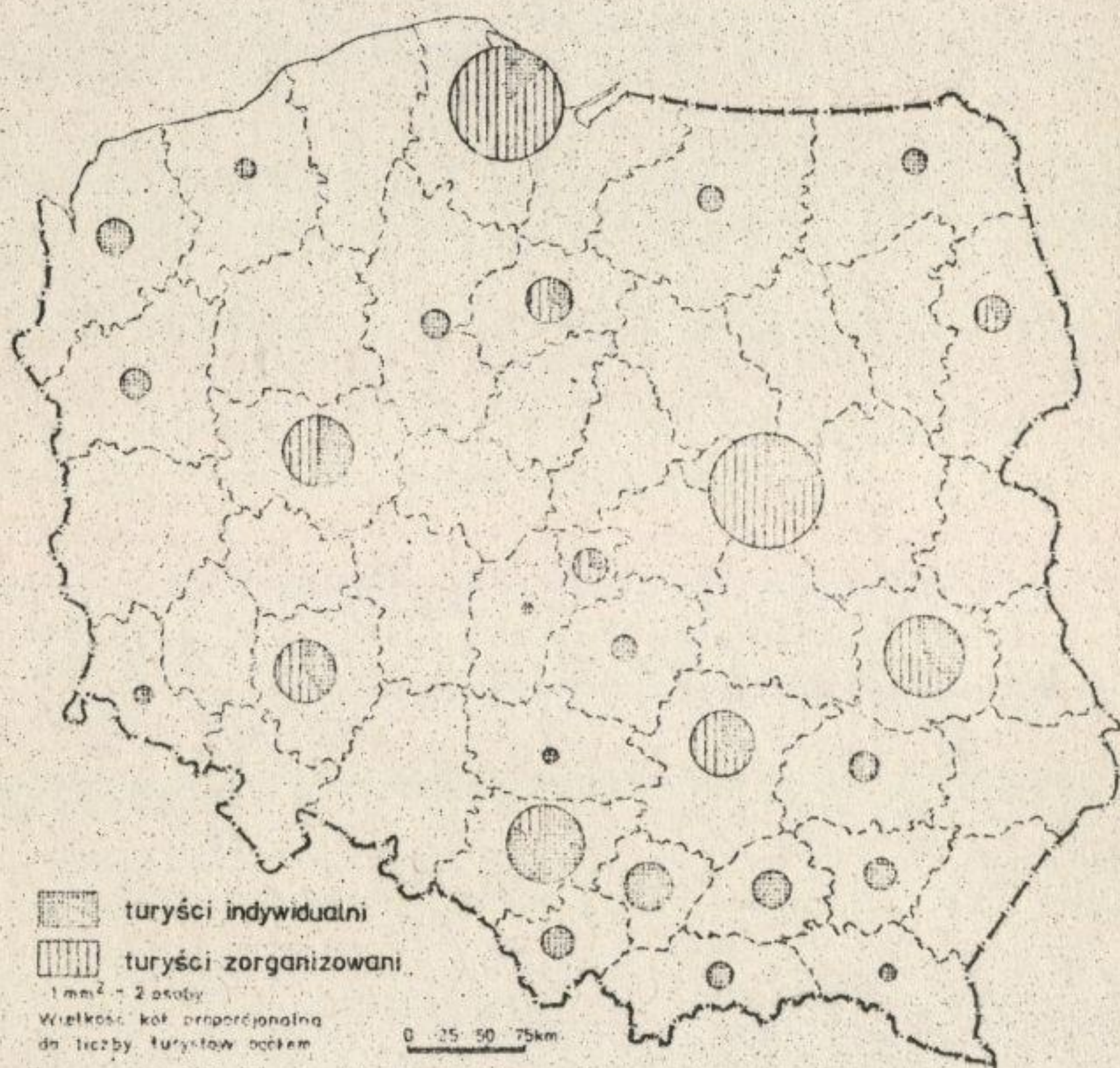
Ryc. 2. Wielkość ruchu turystycznego na badanych szlakach bieszczadz-
kich w dniu 17 lipca 1984 roku

Ryc. 3. Natężenie ruchu turystycznego ogółem /na wszystkich punktach pomiarowych/ w godzinach 9 - 18

Ryc. 5. Piramida wieku turystów indywidualnych ankietowanych na wszystkich punktach pomiarowych w dniu 17 lipca 1984 roku

Ryc. 6. Miejsce zamieszkania turystów indywidualnych i zorganizowanych ankietowanych na wszystkich punktach pomiarowych w dniu 17 lipca 1984 roku

5925

[50-]